

439.1

ΠΑΠ

Παναγιώτης, Γ

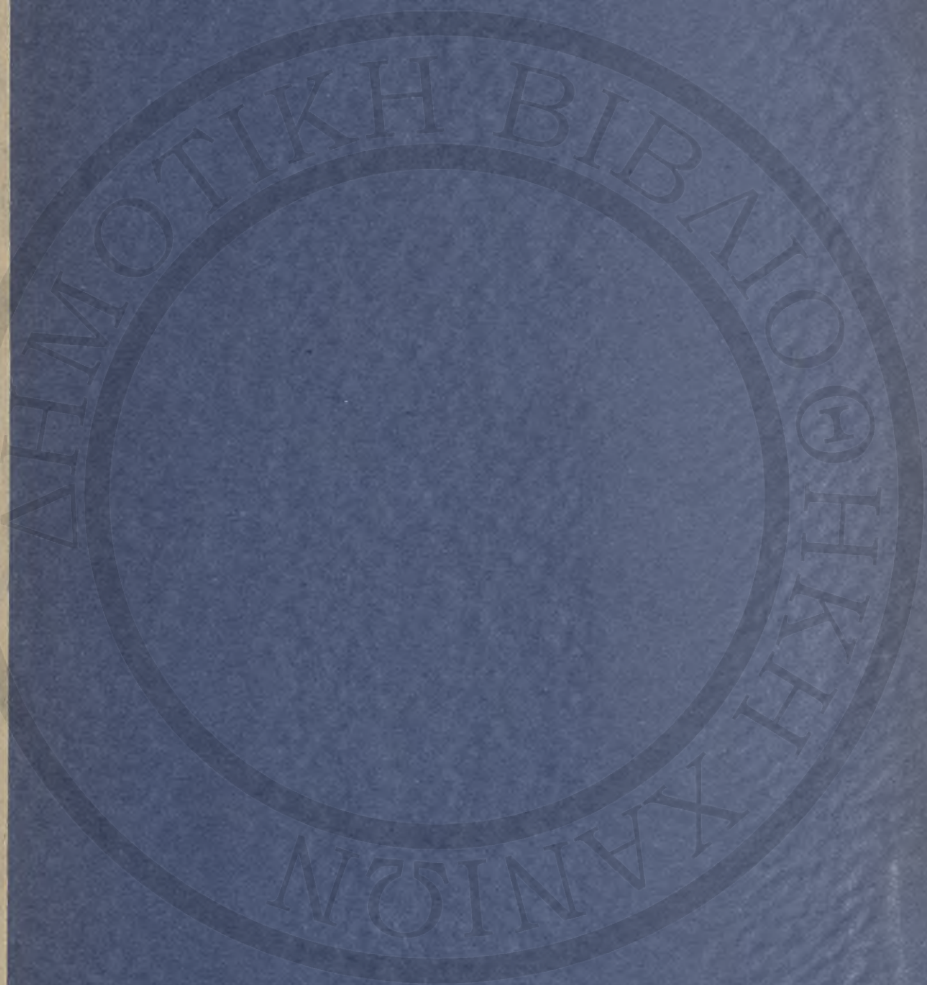
Οι δειψόνες κήβ κρύγες · άισό' εύ,

Μινωίικη, ερονή, πύαρ, κήδ άμυρ.

Αρωσού κήδ.

939.1

ΠΑΠ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ
«ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΣ»

ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ
ΑΠΟ ΤΗΣ ΜΙΝΩΪΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΕΩΣ ΤΗΣ

ΟΜΙΛΙΑ-ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΑ

ΥΠΟ
Γ. ΠΑΠΑΗΛΙΑΚΗ
ΔΙΚΗΓΟΡΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΕΤΕΙΟΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΕΩΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΕΣΧΗΝ ΚΡΗΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΑΘΗΝΑΙ

ΤΥΠΟΙΣ ΕΦΗΜ. «ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΣ»
ΤΙΜΑΤΑΙ ΔΡΑΧ. 20.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ
«ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΣ»

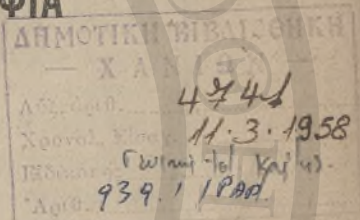

ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΜΙΝΩΪΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΕΩΣ ΤΗΣ

ΟΜΙΛΙΑ-ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΑ

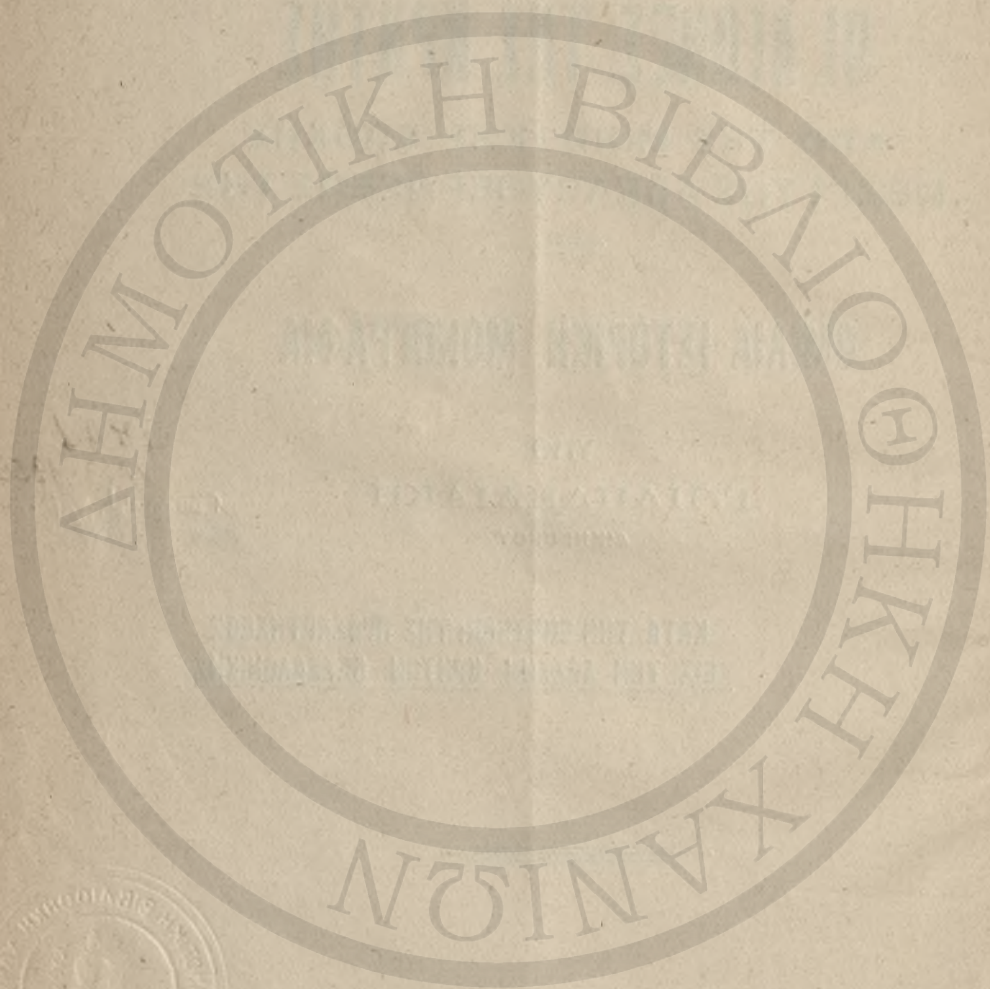
ΥΠΟ
Γ. ΠΑΠΑΝΔΙΑΚΗ
ΔΙΚΗΓΟΡΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΕΤΕΙΟΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΕΩΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΕΣΧΗΝ ΚΡΗΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΑΘΗΝΑΙ

ΤΥΠΟΙΣ ΕΦΗΜ. «ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΣ»

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Ἡ «Κρητικὴ Ἐνότης» ἐδημοσίευσε ἐν συνεχείᾳ τὴν θαυμασίαν ὁμιλίαν τοῦ διακεκριμένου νομομαθοῦς Θεογνίκης κ. Γ. Παπαηλιάκη εἰς τὴν ἐκεῖ Λέσχην τῶν Κρητῶν κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς προσαρτήσεως τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ «Κρητικὴ Ἐνότης», ἐκτιμῆσασα ἰδιαζόντως τὴν ἐπίπονον καὶ λίαν ἐνδιαφέρουσαν ἐργασίαν τοῦ Κρητὸς δικηγόρου ἧτις ἐκφεύγουσα πλέον τῶν ὀνενδῶν ὀρίων τῆς διαλέξεως καὶ ἀποκτῶσα χαρακτηῖρα πραγματικῆς ἱστορικῆς μονογραφίας ἐπὶ ὄλων τῶν μακροετῶν ἀγῶνων ποῦ ἔλαβον χώραν εἰς τὴν Μεγαλόνησον ἀπὸ τῆς Μινωϊκῆς ἐποχῆς, δὲν περιορίσθη ἢ «Κρητικὴ Ἐνότης» νὰ δημοσιεύσῃ αὐτούσιον τὴν ὠραίαν αὐτὴν καὶ διαφωτιστικὴν ὁμιλίαν, ἀλλὰ ἠθέλησε ὅπως ἢ ἐξονυχιστικὴ ἔρευνα τοῦ κ. Γ. Παπαηλιάκη ἀποκτήσῃ εὐρυτέραν δημοσιότητα καὶ καταστῇ κτῆμα τῶν Κρητῶν. Καὶ πρὸς τοῦτο ἐξέδωκε τὸν παρόντα τόμον ὅστις παρ' ὄλον τὸ μικρὸν τοῦ ἀναστήματός του ἐν τούτοις μέλλει νὰ συμπληρώσῃ τὰς γνώσεις ὄλων ἐκεῖνων ποῦ ἠσχολήθησαν μὲ τὴν αἵματοβαφῆ ἱστορίαν τῆς Μεγαλονήσου.

Ἡ ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΣ»

Ἐλαττωτοί μου Κρητικοί. Ἐλαττωτοί φίλοι, Κυρίες καὶ Κύριοι,

Ἡ παρουσία μου σήμερα στὸ βῆμα, εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς αὐθαιρεσίας. Ὁχι ἀπὸ μέρους μου, παρὰ ἀπὸ μέρους τοῦ Συμβουλίου τῆς Κρητικῆς μας Ἐνώσεως. Χωρὶς νὰ μὲ πρωταρωτήσῃ, μὲ κατεδίκασε καλοπροαίρετα βέβαια, μὰ μὲ καταδίκασε νὰ μιλήσω στὴ σημερινὴ ἐπέτειο.

Ἐλάκουσα καὶ γιατί καλοπροαίρετη ἦταν ἡ ἀπόφαση, μὰ καὶ γιὰ νὰ δώσω τὸ παράδειγμα καὶ γιὰ νὰ πῶ: Πῶς ἂν θέλουμε νὰ προκόψῃ ὡμορφα τὸ ἔργο ποῦ ἀρχίσαμε μὲ τὴ Λέσχη, νὰ γίνῃ δηλαδὴ ἡ Λέσχη μας ὄχι μόνο ἓνα κέντρο ἀνεψυχῆς ἀπὸ τὸν κόπο τῆς ἡμέρας καθὼς καὶ ψυχικῆς μεταξύ μας ἐπικοινωνίας, παρὰ καὶ ἓνα πνευματικὸ Κρητικὸ κέντρο ἐδῶ ἐπάνω, πρέπει νὰ ὑπακούωμε ὅλοι μας.

Ἐν σήμερα στὰ πρῶτα τῆς βήματα ἡ Λέσχη δὲν φαίνεται ἂν μπορῆ νὰ φτιάσῃ τοὺς παραπάνω σκοποὺς, κανένας μας ἄς μὴ θελήσῃ ν' ἀποθαρυνθῆ. Κανένα μεγάλο πρᾶγμα δὲν ξεφύτρωσε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μεγάλο. Ὅλα χρειάζονται χρόνον κι' ὅλα τὸ ζεστό ἀγκάλιασμα ποῦ φέρνει τὴ βλάβη καὶ τὸ καρποφόρομα. Δὲν θὰ δοῦμε μεῖς—θὰ τὸ δοῦν ἐκεῖνοι ποῦ θὰ πάρουν τὴ θέση μας.—Καὶ δὲν πρέπει νὰ τοὺς δώσωμε τὸ δικαίωμα νὰ παραπονεθοῦν καὶ νὰ κατακρίνουν, πῶς δὲν τοὺς ἀφήσαμε ἐκεῖνο ποῦ μποροῦσαμε. Εἶμαστε ἡ μεγαλύτερη στὴ Θεολογικὴ οὐμάδα καὶ ἀκόμη ἡ πιὸ δικαιουμένη, ἡ πιὸ καλαπὸδεχτὴ ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ ἀκόμη ἡ εὐγένεια τῶν τίτλων μας, μὰς ὑποχρεώνει καὶ οἱ τίτλοι ποῦ ἔχουμε ἐδῶ δὲν εἶναι μικροί.

Ἐτσι δέχθηκα νὰ μιλήσω στὴ σημερινὴ ἐπέτειο. Θὶ προσπαθῆσω ὁ λόγος μου νὰ μὴν ἀποβῆ καταδίκη δική σας.

Σᾶν σήμερα πρὶν 27 χρόνια πραγματοποιήθηκε ἓνα ὄνειρο ποῦ, οἱ πατέρες μας τὸ ὄνειρεύονταν καὶ τὸ χάϊδεναν, γιὰ πολλὰ δεκαετηρίδες καὶ γιὰ τὴν ἐπιδίωξη καὶ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἔχυσαν ποταμοὺς αἵματα.

Ἐτσι εἶπε : «Ἐκεῖνος ποῦ θέλει νὰ μιλήσῃ γιὰ ἓνα ἂν τικείμενο καλλιτεχνίας, πρέπει νὰ μιλήσῃ γιὰ ὅλη τὴν τέχνην, γιατί ἄλλοιῶς ἢ δὲν θὰ γίνῃ ἀντιληπτός, ἢ δὲν μπορεῖ νὰ πῆ τίποτε».

Τὸ ἴδιο πρέπει νὰ ἰσχύῃ καὶ γιὰ κείνον ποῦ θέλει νὰ μιλήσῃ γιὰ ἓνα ἱστορικὸ γεγονός καὶ ἀκόμα περισσότερο, ὅταν τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ γεγονός ἀναφέρεται στὴν ἱστορία τῆς Κρήτης. Γιατὶ ἡ ἱστορία τῆς Κρήτης, δὲν εἶναι μόνο στενὰ ἐνωμένη μὲ ὅλη τὴν ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς προκοπῆς, τοῦ Ἑλληνικοῦ πο-

λιτισμοῦ, παρὰ καὶ τὴν χαρακτηρίζει τὴν χρωμάτιζει μὲ τὴν ζωηρότητά της, τὴ ζωντάνια της καὶ μὲ τὴν ἀλάθητη πάντα πίστη στὶς ἐπιδιώξεις της κ' ἀκόμη μὲ τὸ πρόθυμο φανέρωμά της σ' ὅλες τὶς ἐποχές.

Γι' αὐτὸ κ' ἐγὼ νομίζω πὼς εἶναι σκόπιμο νὰ κάμω πρῶτα μερικὲς ὑπομνήσεις καὶ παρατηρήσεις πού νὰ τοποθετοῦν γενικὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἰδιαίτεροῦς μας πατρίδας μέσα στὴν **ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ** καὶ ὕστερα νὰ περάσω καὶ νὰ καταπιασθῶ μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν ἀγῶνων τῆς Ἑνώσεως.

Ἔτσι βρίσκω θὰ εἶναι εὐκολότερο νὰ καταλάβουμε τὴ βαθύτερη σημασία τους, τὸ πείσμα καὶ τὴ μανία πού τοὺς ἔφερε, τὸ δίκαιόν τους θ' ἀποδειχθῆ ἀκόμη πὼς οἱ τόσων αἰῶνων ἀγῶνες τῆς Κρήτης δὲν ἦσαν ἀγῶνες πού τοὺς ὑπαγόρευσαν στενὰ ἰδιωτικά συμφέροντα, ἀγῶνες ἄγονου πατριωτισμοῦ παρὰ ἀγῶνες βασισμένοι σὲ παραδόσεις, ἀγῶνες δικαίου καὶ γι' αὐτὸ ἀγῶνες στεφανωμένοι πάντα μὲ τὸ στεφάνι τῆς δόξας.

Οὔτε ὁ καιρὸς πού μπόρεσα νὰ διαθέσω, οὔτε ἡ εἰδικότητά μου, μοῦ ἐπιτρέπουν βέβαια νὰ καταπιασθῶ μὲ μιὰ γενικὴ καὶ βαθειὰ ἔρευνα τῆς ἱστορίας μας, γιὰ νὰ φτάσω τέλος στοὺς Ἑνωτικὸς ἀγῶνες τῆς Κρήτης, πού πραγματικὰ ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ 1830· γιατί ὡς τότε ἡ Κρήτη χαίρωνταν ἢ ὑπόφερε μαζὺ πάντα μὲ τὸν ἐνωμένο Ἑλληνισμό.

Σὲ γενικὲς γραμμὲς ἔλατε μαζὺ νὰ δοῦμε πόσο ποῦθυμα καὶ πόσο ἀξιοπρεπεῖα, ἢ Κρήτη ἔπαιρνε πάντα, αἰῶνες ὀλόκληρου: τὴ θέση της στοὺς ἀγῶνες τοῦ Ἑλληνισμοῦ γιὰ τὸν Πολιτισμό, τὸν Ἀνθρωπισμό. Δὲν θὰ ξεκινήσω ἀπὸ τὴ πιὸ παλιὰ ἐποχὴ, τὴν ἐποχὴ τοῦ Μίνωα, πού μὲ τὶς ἐργασίες της ἢ ἀρχαιολογία ἀπόδειξε—καὶ δὲν ἔχει γραφεῖ ἀκόμη ἢ Ἱστορία τῆς Κρήτης ἐκείνης—πὼς δὲν ἦταν ἐποχὴ παραμυθιοῦ, παρὰ ἀντίθετα ὠμορφη καὶ παραμυθένια ἐποχὴ, ὥστε νὰναι ἀμφισβητούμενο, ἂν στὴ τελειότητα τὴν ἔχομε πλησιάσει, ἐμεῖς οἱ σημερινοὶ εἴτε Βόρειοι, εἴτε Νότιοι Εὐρωπαῖοι λεγόμαστε. Ἐννοῶ σι' ἀνθρωπινότερα καὶ τὰ εὐγενέστερα. Θὰ ξεκινήσω ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 4ου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα.

* *

Ἰσαμε τὸ 350 π. Χ. ἢ Κρήτη δὲν ἔκαμε ἔξωτερικὴ πολιτικὴ δική της Στὰ μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα τῆς Ἑλλάδος, στοὺς Περσικοὺς πολέμους δὲν πῆρε μέρος. Τῆς τὸ ἀπαγόρευσε τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν λέγει. Οὔτε στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο ἀνακατεύτηκε, ἂν καὶ δὲν τὰ εἶχε καλὰ μὲ τοὺς Δωριεῖς.

Ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ἐγκαινίασε πρώτη φορὰ ἢ Κρήτη

μόλις φάνηκε στή πολιτική Κονίστρα τοῦ τότε κόσμου ὁ Φίλιππος, ὁ πατέρας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἔπειτα ὁ ἴδιος, μὲ τὸ μεγαλεπήβουλο πρόγραμμα τοῦ, τῆ κατάκτηση καὶ ἐξελληνισμό, ἐκπολιτισμὸ τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Οἱ πολιτικοὶ ἄντρες τῆς Κρήτης τὰχθήκανε τότε ἀνεπιφύλακτα μὲ τὴ Μακεδονικὴ μερίδα τῶν Ἀθηνῶν τοῦ Αἰσχίνη καὶ κατὰ τῆς μερίδας τοῦ μεγάλου πατριώτη ἀλλὰ ὄχι καὶ μεγαλεπήβουλου πολιτικοῦ Δημοσθένη. Οἱ δραματισμοὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου τοὺς θύμιζαν τὸ δεξασμένο παρελθόν των καὶ τὸ δαιμόνιο τοῦ νεαροῦ Μακεδόνια, ὑπόσχονταν πόλλά.

— Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Ἀσίας διαλεχτὸ μέρος τοῦ στρατοῦ του ἀπετέλεσαν οἱ Κρήτες, πού τὸν ἀκολουθήσαν στήν ἐκστρατεία. Νάυαρχο τοῦ στόλου του ὠνόμασε ὁ Ἀλέξανδρος τὸν Νέαρχο τὸν Κρήτη, τὸν παιδικό του φίλο. Μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς τὸν Ἐξελληνισμό τῆς Ἀσίας τὸν ἐπεχείρησε ἡ Μακεδονία μὲ τὴν Κρήτη. Μία φορὰ χωρὶς ἄλλο δυὸ ἀρχηγοὶ ἴσης ἀξίας στὸ κύκλο τῆς δοᾶσης του ὁ καθένας: Τοῦ στρατοῦ ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν καὶ τοῦ στόλου ὁ Νέαρχος ὁ Κρής.

Πόση σημασία ἔδωσε ὁ Ἀλέξανδρος στή συνδρομὴ τῆς Κρήτης στὸ ἔργο του καὶ πόσες ἐλπίδες εἶχε στηρίξει καὶ στηρίξε κι' ἕστερ' ἀπὸ τὴν κατάκτηση τῆς Ἀσίας στὸ Νέαρχο, τὸ ἀπέδειξε ὁ ἴδιος καὶ μὲ τὸ νὰ κρίση στὶς ὄχθες τῆς Παμφυλλίας πόλη πρὸς τὴν τῶν Κρητῶν, τὴν Κρητῶν—Πόλιν, Κρητόπολιν, ὅπως τὴν ὠνόμασε, πράγμα πού δὲν ἔκαμε γιὰ κανένα ἄλλο ἔθνος ἀπ' ὅσα τὸν βοήθησαν κι' ἀκόμα μὲ τὶς τιμὲς πού τίμησε τὸν Νέαρχο ἕστερ' ἀπὸ τὸ ἔνδοξο κατόρθωμά του, νὰ περιπλεύσῃ πρῶτος αὐτός, τὸν Ἰνδικὸ Ὠκεανὸ ἀπὸ τὶς ἐκβολὰς τοῦ Ἰνδοῦ, ὡς τὸν Περσικὸ κόλπο. «Τοῦ ἀπόνειμε τὸ χρυσὸ τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀξίας Στεφάνι».

— «Ἡ εἶδησή σου Νέαρχε πῶς ἔφθασες μὲ τὸ στόλο μας ἀπείραχτο στὸν Περσικὸ, μοῦ προξενεῖ μεγαλύτερη χαρὰ ἀπ' ἄκεινῃ πού εἶχα μὲ τὴν κατάκτηση τῆς Ἀσίας».

Αὐτὰ διηγεῖται ὁ Ἀρριανὸς πῶς εἶπεν ὁ Ἀλέξανδρος στὸν Νέαρχο, ὅταν αὐτὸς ἔσπευσε νὰ τοῦ ἀναγγεῖλῃ τὸ κατόρθωμά του, γιὰ νὰ τὸν καθησυχάσῃ.

Δείχνει κι' αὐτὴ ἡ συγκινητικὴ ἑξομολόγησι τοῦ Ἀλεξάνδρου ποιᾶς σημασίας ὑπηρεσίαι προσέφερε τὸ δαιμόνιο τοῦ Νεάρχου στὸ ἔργο του καὶ ποιὰς καινούργιαι ἀπόψεις τοῦ ἀνοίγει τὸ Κρητικὸ θάρρος.

Μὲ τὴ συνδρομὴ τῆς ἡ Κρήτη στήν ἐκπολιτιστικὴ ἐκστρατεία τοῦ Μ, Ἀλεξάνδρου ἀπόδειξε πόσο πλατεῖα δραματίζον-

ταν τις υποχρεώσεις τῆς πρὸς τὴν Ἰδέα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ πρὸς τὴν ἀποστολὴ του. Ἔτσι ἐπὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἡ Κρήτη γιὰ πρώτη φορὰ ἔνωσε τὰ πεπρωμένα της μὲ τὸ μεγάλο ἑλληνισμό καὶ ἀπὸ τότε ἔμεινε στενὰ ἔνωμένη στὴν Ἰδέα.

Θὰ ἀδικούσε ἐκεῖνος ποὺ θὰ ἐπιχειροῦσε νὰ υποστηρίξῃ πὼς ἡ συμμετοχὴ τῶν Κρητῶν στὴν ἐκστρατεία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοὺς ἀγῶνες ποὺ διεξήγαγε ἀργότερα μὲ τοῦ, Μακεδόνας στίς κρίσιμες στιγμὲς τῆς ἱστορίας των, ἦταν συμμετοχὴ στεῖρα καὶ στερημένη ἀπὸ κάθε βαθύτερο ἰδεολογικὸ περιεχόμενο.

* *

Τὸ 216 Π. Χ. ποὺ τελειώσε τὸ ἀλληλοφάγωμα τῶν Λυκτικῶν μὲ τοὺς Γερτυνίους, ὅλες σχεδὸν οἱ πόλεις τῆς Κρήτης ἀνεγνώρισαν τὸν Φίλιππον τὸν Γ' τὸν Βασιλέα τῶν Μακεδόνων ἀρχηγό τους καὶ τὸν βοήθησαν στὴν ἐκστρατεία του κατὰ τῆς Ρόδου.

* *

Ἀρχίζουν οἱ Ἑλληνο-Ρωμαῖκοὶ πόλεμοι, οἱ πόλεμοι τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου μὲ τοὺς Ρωμαίους. Ἡ Κρήτη παραστέκεται τοῦ Ἀντιόχου καὶ τοῦ Μιθριδάτου, κάνει ὅ,τι μπορεῖ γιὰ τὴν ἀναχαίτιση τῆς Ρωμαϊκῆς κατάκτησης. Συμμοχθεῖ μὲ τοὺς κατοίκους τῆς Κιλικίας, νικά τὸν Μᾶρκον Ἀντώνιον καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ ὑπογράψῃ ἀτιμωτικὴς γιὰ τὴν Ρώμην συνθήκες.

Στοὺς μεγάλους καὶ ἀπεγνωμένους ἀγῶνας τῆς Μακεδονίας κατὰ τῶν Ρωμαίων μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν τελευταῖον τῶν Βασιλιᾶ Περσέα, ἡ Κρήτη σπεύδει καὶ στέλνει μεγάλη καὶ ἐπίλεκτη βοήθεια. Ποιᾶς σημασίας ἦταν ἡ βοήθεια τῆς Κρήτης στὸ Περσέα τὸ μαθαίνομε ἀπὸ τὶς ἔντονες παραστάσεις ποὺ ἡ Ρωμαϊκὴ σύγκλητος ἔκαμε στὴν Κρήτη. Ἀξίως ἀπ' αὐτὴν νὰ τοὺς ἀνακαλέσῃ. Μὰ δὲν τόκαμε. Ἡ τύχη τῶν ὄπλων ἔκλινε ὑπὲρ τῶν Ρωμαίων. Ἡ Μακεδονία καὶ ὅλες οἱ χῶρες οἱ ἑλληνικὲς ὑπεδουλώθηκαν. Στὴ Μεσόγειο κυματίζουν τὰ Ρωμαϊκὰ λάβαρα καὶ στὴν Εὐρωπᾶικὴ καὶ Ἀσιατικὴ Ἡπειρὸ τὶς Μακεδονικὲς φάλαγγες τὶς ἀντικατέστησαν οἱ Ρωμαϊκὲς λεγεῶνες. Ἡ σκλαβιά καὶ ἡ ὑποδούλωση ἀπλώθηκε παντοῦ. Ἐμνε μόνον ἡ Κρήτη ἐλεύθερη.

Ὅ,τι ἀπησχολημένη ἡ Ρώμη μὲ τοὺς Μακεδονικοὺς καὶ Μικρασιατικοὺς τῆς ἀγῶνες, δὲν μπόρεσε προτιότερα νὰ ἐπιχειρήσῃ κατὰ τῆς Κρήτης τὸ ἀποφασίζει καὶ τὸ ἐπιχειρεῖ τὸ 69 π. Χ. δηλαδὴ ὕστερα ἀπὸ 100 χρόνια ἀπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν κατάκτηση τῆς ἄλλης Ἑλλάδας.

Ἡ Κρήτη προαισθάνεται τὴ συμφορὰ ποὺ τὴν περιμένει καὶ προτείνει συμμαχία καὶ φιλία στὴν Ρώμη. Ὁ συγκλητικὸς Λέντουλος Σπινθήρ ἄγριος σωβινιστὴς, δὲν ἀφήνει τὴ σύγ

κλητο νά συζητήσῃ τίς Κρητικὲς προτάσεις τίς ὁποῖες χαρακτηρίζει ὑβριστικῆς καὶ μὲ τὸ δίκηο του. Οἱ 30 Κρητικοὶ ποῦχαν σταλῆ γιὰ τὴν διαπραγμάτευση γυρνοῦν ἀπραχτοὶ στὴν Κρήτη. Σχίζονται ἀπὸ τὴν Σύγκλητο οἱ συνθηκῆς πού εἶχεν ὑπογράψει ὁ Ἀντώνιος μὲ τὴν Κρήτη καὶ διατιπώνει τότε ἡ Σύγκλητος στὴν Κρήτη τοὺς πιὸ βαρεῖς καὶ ταπεινωτικοὺς ὄρους εἰρήνης.

Παράδοση τῶν πλοίων της, παράδοση 300 ὁμήρων—τοὺς ἐπιφανεῖς ἀπὸ κάθε πόλη—παράδοση τῶν στρατηγῶν Λασθένη καὶ Πανάρη πού εἶχαν λάβει μέρος στὴ νίκη κατὰ τοῦ Ἀντωνίου, Πληρωμὴ 4000 ταλάντων 24.000.000 ἀρχαίων δραχμῶν σημερινῶν 100.000.000. — Ἀφήνει βέβαια ἡ πρόταση αὐτὴ νά φαίνεται ἡ θρασύτητα τοῦ ἰσχυροῦ ἀλλὰ καὶ δίνει νά σκεφθοῦμε τὴ δύναμη καὶ τὴ σημασία τῆς Κρήτης, στὰ 69 π. Χ. Ἡ Κρήτη ἀπορρίπτει τίς προτάσεις ἀσυζητήτα, προτιμᾷ ἐν τιμο πόλεμο ἀπὸ αἰσχυρὴ ὑποταγή. Τὸ 69 ἐκστρατεύει ὁ Κακίλιος Μέτελος κατὰ τῆς Κρήτης. Ὑστερα ἀπὸ 3 χρόνων σκληροὺς καὶ ἀνισοὺς ἀγῶνες τὴν κυριεῖει καὶ ἡ Κρήτη τελευταία ἀπ' ὅλες τίς Ἑλληνικῆς χῶρες, ὑποδουλώνεται στὴ Ρώμη.

Ἔτσι ἀπὸ τοῦ 69 καὶ ἐδῶ ὅλος ὁ ἑλληνικὸς κόσμος δουλεύει στὴ Ρωμαϊκῆ κυριαρχία. Ἄλλ' «Ἀσκός βαπτίζει» δύναι δέσι τοι οὐ θέμις ἐστίν».

Κάτω ἀπὸ τὴ Ρωμαϊκῆ κυριαρχία ἕνας νέος κόσμος δημιουργεῖται, ὁ Χριστιανικὸς Ἑλληνικὸς πολιτισμός. Ἡ Ἑλλάδα ἐκδικεῖται. Νικᾷ τὸν νικητὴ της. Οἱ κατακτητὰ παραχωροῦν τὴ θέση τοὺς στοὺς ὑποδούλους καὶ ἐκεῖ πού ἄλλοτε κυριαρχοῦσε ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ἀπλώνεται πιά ἡ Βυζαντινὴ. Πολύτιμο διαμάντι της στὴ Μεσόγειο ἡ Κρήτη. Πλούσιο καὶ εὐφορονησὶ γίνεται ἀντικείμενο ἀγρίων βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν. Τὸ 824, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μ. Τραυλοῦ ὁ Ἄραβ ἀρχηγὸς Ἀμπού-Χάψ Ὀμάρ τὴν κυριεῖει καὶ τὴν παραδίδει στοὺς στρατιῶτες του τὸ νησί «πού ῥέει μέλι καὶ γάλα». Ἄγριοι διωγμοὶ τῶν Χριστιανῶν. Οἱ Ἄραβες προαισθάνονται τὴν βυζαντινὴ ἐκδίκηση καὶ κίτσουν τὸ φρούριο τοῦ Ἡρακλείου, τὸν Χάνδακα. Πέντε ἐκστρατίες ἀναλαμβάνονται ἀπὸ τὸ Βυζάντιο πρὸς ἀπελευθέρωσίν της καὶ οἱ πέντε ἀποτυχαίνουν. Ἔτσι περνοῦν 135 χρόνια συνεχῶν ἀγῶνων γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς ἐλευθερίας της καὶ τὴν Ἐνωσίν της μὲ τὰ ἄλλα τῆς αὐτοκρατορίας τμήματα. Οἱ Κρητῆς ἀντιστέκονται ὅσο μποροῦν, πλὴν ἀβόηθητοι ἀναγκάζονται νὰ δουλεύουν στὴ μοῖρα τους. Ἐκεῖ πού ἀνθίζε μιά ἑλληνικὴ ζωὴ καὶ ἕνας Χριστιανικὸς πολιτισμὸς ἄρχισε νὰ ἀπλώνεται μιά φριχτὴ γιὰ τὸ Χριστιανικὸ κόσμο τῆς Κρήτης κατάσταση. Ἡ Κρήτη μεταβλήθηκε ἀπὸ το κατακτητὴ καὶ σὲ πολεμὶ

κή επικίνδυνη για τὸ Βυζάντιο ναυτική βάση. Ἐπρεπε νὰ ἀνακτηθῆ καὶ τὴν ἐκστρατεία γιὰ τὴν ἀνάκτηση ἐπὶ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ καὶ Θεοφανοῦς τὴν ἀναλαμβάνει καὶ τὴν ὀργανώνει ὁ Δομέσιχος (ἀρχιστράτηγος) τῶν ταγμάτων τῆς Ἀνατολῆς Νικηφόρος Φωκάς, Πρωθυπουργὸς μεγαλεπίβουλος τοῦ Ρωμανοῦ ὁ Ι, Βρίγγας ἐπεισε τὴ Σύγκλητο νὰ γίνη ἡ ἐκστρατεία καὶ μὲ τὸν Νικ. Φωκά ὡς ἀρχιστράτηγο καὶ μὲ Δρουγάριο (Ναύαρχο) τὸν Μιχαὴλ ὀργανώνεται μὲ ἀπὸ τὶς ἐπιβλητικότερες καὶ ἐνδοξότερες ἐκστρατείες τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ὅλη ἡ ἐπικράτεια ἐπῆρε μέρος στὸ ἐθνικὸ ἔργον.

— Στὴ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου τοῦ Ἁγίου Ὄρους σώζεται — τὸ εἶδα — ἓνα συγκινητικὸ εὐχαριστήριον χρονογράφημα τοῦ Νικηφόρου Φωκά μὲ τὴν ἰδιόχειρη ὑπογραφή τοῦ μὲ κινάβαρη. Εὐχαριστεῖ τὴ Μονή, ὡς αὐτοκράτωρ Φωκάς πιά, γιὰ τὴ χρηματικὴ ἐνίσχυση ποὺ προσέφερε στὸν ἀγῶνα. Μὲ 3000 πλοῖα, 2000 χελάνδια μὲ δυὸ σειρὲς κουπιά τὸ καθένα καὶ μὲ διακοσίους ἄντρες πλήρωμα, 1000 δρομῶνες, τὰ μεταγωγικὰ καὶ 300 καράβια γιὰ τὶς τροφές, καταπλέει τὸν χειμῶνα τοῦ 960 ὁ Νικηφόρος Φωκάς στὴν Κρήτη. Ἀποβιβάζεται ὄχι μισρὰ ἀπὸ τὸν Χάνδακα καὶ τὸν πολιορκεῖ καὶ ἀπὸ ἔρηρὰ καὶ θάλασσα. Στις 7 τοῦ Μάρτη τοῦ 961 τὸν κυριεύει. Ξεκαθαρίζει δλόκληρο τὸ νησί μὲ τὴ σειρά ἀπὸ τοὺς Ἀραβὰς Σαρακηνούς καὶ ξαναγυρίζει στὴν Κωνσταντινίαν, ὅπου γίνεται δεκτὸς μὲ μεγάλες τιμές, Ὁ στρατὸς καὶ ὁ λαὸς τὸν ὠνόμασε Καλλίνικο. Ἀραβ ἱστορικὸς ἀνεβάζει σὲ 200000 τοὺς σκοτωμένους καὶ 200000 τοὺς αἰχμαλώτους στὸν ἀγῶνα. Ἡ Κρήτη ἐνώνεται ξανά μὲ τὴ Βυζαντινὴ ἐπικράτεια γιὰ νὰ ἀποβῆ στὰ μετέπειτα χρόνια «ἀκατάβλητος προμαχῶνας τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ νὰ διεξαγάγη ἀγῶνες ἐνδόξους καὶ ἐπίμονους χάριν τοῦ ἐθνισμοῦ τῆς κατὰ τῶν Φράγκων καὶ τῶν διαδεχθέντων αὐτοὺς Τούρκων».

Ἀπὸ τὸ 961 ὡς τὰ 1204 ἡ Κρήτη ἔμεινε ἡσυχὴ καὶ ἀνὰ πῶς πῶς μέρος τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους. Ζῆ μὲ τὸν τοῦ τῆ ζωῆ τῆς Ἐνώσεως.

Τὸ 1204 τὸ Βυζαντινὸ Κράτος κατελύθη ἀπὸ τοὺς Λατίνους. Ἡ Κρήτη περιῆλθε στὴν ἰσχυρὴ Ἑνετικὴ Δημοκρατία ὅπου περιῆλθαν καὶ τὰ 3/4 σχεδὸν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους καὶ ἀπὸ τὸ 1204 ὡς τὰ 1669 ἔμεινε στὴν κατοχὴ τῆς. Δὲν ἔμεινε ὅμως οὔτε στιγμὴ ἡσυχῆ. Ἄγριους καὶ ἐπίμονους διεξήγαγε πάνω ἀπὸ μισὴ χιλιετηρίδα κατὰ τῶν κατακτητῶν τῆς ἀγῶνες, γιὰ νὰ διατηρήσῃ τὸν ἐθνισμό τῆς καὶ τὴ θρησκεία τῆς.

«Οἱ Ἐνετοὶ ἐδέησαν, λέγει ὁ Παπαρηγόπουλος, «νὰ πα-

λαίσουν ἐπανελημμένως πρὸς τοὺς σφανδάζοντας Ἑλληνας Ἰθαγενεῖς. Διότι ἡ Κρήτη ὀφείλομεν νὰ εἰπώμεν ὑπῆρξεν ἡ Ἑλληνικὴ χώρα ἡ πεισματωδέστερον καὶ ἡρωϊκώτερον πάσης ἄλλης ἀντισταθεῖσα τότε εἰς τὴν ξενικὴν κυριαρχίαν».

Τὸ 1453 ἠπέκλυσε στὸ Τοῦρκο κατακτητὴ, ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία. Ἡ ὑπόδουλη στοὺς Ἑνετοὺς Κρήτη δὲν ἔλειψε ἀπὸ τὴς στερνῆς πάλι στιγμῆς τοῦ Χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ θυμᾶστε μὲ ποιῆς τιμῆς ἀποσύρθηκε ἀπὸ τὸν ἀγῶνα ἀπὸ τοὺς Πύργους τοῦ Λέοντος, τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Ἀλεξίου. Μὲ ὅλες τὴς τιμῆς. Μὲ τὰ πλοῖα της καὶ μὲ τὰ ὄπλα της.

Καὶ στὶς στερνῆς στιγμῆς τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ μάχεται ἡ Κρήτη στὸ πλευρὸ τοῦ Περούσα καὶ στὴ στερνῆς τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ τὸ ἴδιο κάνει στὸ πλευρὸ τοῦ Παλαιολόγου.

Μὴ πῆ κανεῖς; Εἶναι συμπτώσεις. Ὅχι. Εἶναι ΕΝΣΥΝΕΙΔΗΤΕΣ ΘΕΛΗΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΕΣ ὑπαγορευμένες ἀπὸ τὴν ΙΔΕΑ—ΕΛΛΑΔΑ.

Τουρκία καὶ Ἑνετία ἀμφισβητοῦν τὴν Βυζαντινὴ κληρονομία. Ὅστερα ἀπὸ 25 χρόνια ἄγριο ἀγῶνα Τουρκίας καὶ Ἑνετίας, ἡ Κρήτη χάνεται γιὰ τοὺς Ἑνετούς.

«Ἀπὸ κακὸ σὲ χειρότερο

Ἐπέσανε οἱ Μαῦροι,

Καὶ δὲν κατέχουσιν νὰ ποῦν

Τοῦρκοι ναν καλλία γι' ἡ Φράγκοι»

Καὶ ὀριστικὰ τὸ 1715 ποὺ παρεχώρησε θεληματικὰ ἡ Ἑνετία καὶ τὰ φρούρια τῆς Σπιναλόγγας, Σουδάς καὶ Γραμπούσας στὴ Τουρκία.

Καὶ κλαίει πάνω στὰ ἐρείπια τῆς τρομερῆς; εἰκοσιπεντάχρονης Ἑνετοτουρκικῆς πάλης καὶ τῶν 465 χρόνων σκλαβιάς ὁ ποιητὴς Μπούνιαλης.

Ἄν μαζωχτοῦν οἱ Κρητικοὶ ὄλοι, δὲν εἶναι κρίνω

δέκα χιλιάδες ζωντανοὶ πὸν τὸν καιρὸν ἐκεῖνο,

γιατὶ ἐσκοτωθῆκανε γιὰ τί ἐσκλαβωθῆκαν

σὲ χῶρες οἱ κακότεχοι ἐδιαμοιραστήκαν,

Κι' ἂν σμίξουν δὲν γνωρίζονται, μόνον ὅπου ρωτοῦσιν
«Ἀπὸ ποῖο τόπο ξένε μου εἶσαι»; μὰ δὲν μποροῦσιν—Ἄλλο
νὰ συντιχάνουσι μὰ ἀπὸ τὴν Κρήτη» λέσι κι' ὁ εἷς τὸ χέρι τ'
ἄλλοιοῦ πιάνουσι καὶ κλαῖσι.

* *

Μαῦρη ἀνοίχτηκε ἐποχὴ γιὰ τ' ἄμοιρα ὑπολείμματα τῆς.

Κρήτης. Ὁ νέος κατακτητὴς ἀγριώτερος ἀπὸ τὸν προγενέστερο δὲν κτυπᾷ μόνο τὸ Σῶμα, ζητᾷ νὰ πνίξῃ καὶ τὴν ψυχὴν. Ἡ θρησκεία κηρύσσεται οὐ φοβητὸ διωγμὸς. Ἀθροοὶ ἐξισλαμισμοὶ σημειώνονται. Ὀλόκληρα χωριά σ' ὅλη τὴν Κρήτη τουρκεύουν. Πολλοὶ τουρκεύουν στὰ φανερά καὶ μένουν Χριστιανοὶ στὰ κρυφὰ (Κουρμούληδες).

Τὰ Σφακιά, τὰ Λευκὰ Ὄρη καὶ ὁ Ψηλορείτης γίνονται τὸ καταφύγιον τῶν Ἐλευθέρων. Ἐκεῖ συγκεντρώνονται καὶ ἐκεῖ μεγαλώνουν οἱ ἐκδικηταί. Στὴν ἄλλην Ἑλλάδα ὁ Ὀλυμπος τὰ Βαρδούσια, τὸ Ἄγραφα καὶ τὰ ἄλλα περὶφάνα χιλιοτραγουδημένα βουνά, γίνονται τὰ λιμέρια τῶν ἐλευθερωτῶν τῆς ἄλλης μεριάς. Κι' ἀρχίζει μὲ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι τὸ τραγοῦδι τῆς Λευτεριάς :

Σὲ ψηλὸ βουνό, σὲ ριζιμοχαράκι
κάθεται ὁ Κρητικὸς ἀητὸς καὶ παρακαλεῖ
τὸν ἥλιο ν' ἀνατείλῃ γιὰ νὰ λυώσουνε τὰ χιόνια

Ἀπὸ τὰ φτερά του καὶ τὰ κρούσταλλα ἀπὸ τὰ κράνυχά του
γιὰ νὰ πάρῃ ξανά τὰ παλῆα γνωστά του φτερουγίσματα

Ὁ Ὀλυμπος μαλώνει τὸ Κίσαβο, ὅλα δουλεύουν
γιὰ νὰ κρατήσουν ἄσβεστη τῆς λευτεριάς τὴ φλόγα
καὶ ἀκατάλυτη τὴ πίστη τῆς φυλῆς καὶ τοῦ Γένους.

* *

Γεμάτα πόνο εἶναι τὰ τραγοῦδια μας, γιὰτὶ μόνον βάρσανα καὶ πόνους ζοῦμε, ἀλλὰ καὶ γεμάτα ἀπὸ τὴ περηφάνια τῆς ποληᾶς δόξας. «ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΠΟΥΧΕΙ ΤΟ ΧΤΕΣ ΑΔΙΑΒΑΤΟ ΚΙ' ΑΠΕΡΑΝΤΟ ΤΟ ΤΩΡΑ».

Καὶ συνεχίζονται ἀγῶνες σκληροὶ καὶ τέτοιες θυσίαι π' ἔχει δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ καμμιά Ἱστορία, γιὰτὶ δὲν εἶναι μόνο ἐπιβλητικὸ γιὰ τὸν ἡρωϊσμό, γιὰ τίς θυσίαι ποὺ τοὺς διακρίνει ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν εὐγένεια τῶν σκοπῶν τῶν.

— «Ποῦ, θὲ ν' ἀκούσῃ κλάμματα, κι' ὤμορφα μοιρολόγια

Ἄς πάῃ στὸ ψηλὸ βουνὸ νὰ τοῦ βγορίσ' ὁ Λάακος

Ν' ἀκούσῃ τὴ Κανάκινα πῶς κλαίει τὰ παιδιὰ της

— Γερῶνυμε μὲ τὸ ψηφί, Σήφη μου μὲ τὸ διῶμα

Πῶλο μου ζγουρομάλλῃ μου, παιδιὰ μου ξακουσμένα,

Κι' εἶναι οἱ θυσίαι ἄπειρες ξυπνοῦν καὶ τοὺς πεθαμένους

Ὀρθοὶ καὶ κείνοι ζητοῦν ἐκδίκηση καὶ στέλνουν μηνύματα.

Ἄκοῦτε' εἶναι μὴνύσανε τοῦ Νάδη γ' ἀντρειωμένοι,

Νὰ τῶν ἐπάσιν ἄρματα, μολύβια καὶ μπαρούθια

Καὶ πόλεμο θὰ κάμουνε τὸν Χάρο δίχως ἄλλο
Γιὰ δέ ντονε βαστοῦνε μπλεῖδ
Νὰ ξεδιαλέγη το' ἄντρες νὰ παίρνη το' ἄντρες
Τοὶ καλοὺς τοὶ καστροπολεμάρχους
Ἄπου τὰ Κάστρη πολεμοῦν

401
Καὶ ξεπροβάλλει ξαφνικὰ τὸ δοξασμένο ξέσπασμα τοῦ Δασκαλογιάννη στὴ Κρήτη, ὕστερα ἀπὸ 55 χρόνια Τουρκικῆς κατοχῆς. Ὁ Δασκαλογιάννης θυσιάζεται. Ἄγρια ξεσπᾶ τῶν Γιαννιτσάρων, ποῦχαν φεουδοποιήσῃ τὴ Κρήτη ἢ ὀργὴ παντοῦ καὶ τὰ Σφακιὰ πατοῦνται καὶ ριμάζονται καὶ τραγουδεῖ ὁ ποιητῆς :

»Ποῦναι ἡ χώρα τῶν Σφακιῶν μὲ τὰ πολλὰ καράβια
Μὲ ἴξι' ἑκατόν τῆς Ἐκκλησιᾶς τὰ πλούσια τὰ Σεράγια.

* *

Καμιὰ θυσία γιὰ τὴν ἰδέα δὲν πάει χαμένη. Καὶ ἡ θυσία τοῦ Δασκαλογιάννη ἀντὶ ν' ἀποθαρρύνῃ, τονώνει καὶ ξυπνᾷ, καὶ προετοιμάζει τὴν ἰδέα τῆς ἀπελευθέρωσης : Μανούσακοι, Μανουσογιάννηδες, Μαλικούτηδες Λεοῶται, Γιαννάσηδες, Σαριδαντώνιδες Βολούδηδες, Σήφακοι, Τσουδεροί, Χάλιδες, Χουδάλιδες, Τσελεπήδες Μπιράκιδες, Βουρδουμπάδες, Σκορδύλιδες, Βορεινοί, Μελιδόνιδες, Μπένηδες, Κουμήδες, Καλαμάρηδες, Ξανίγγιδες, Μωασσιῖδες, Ναιγριντίδες, Πεντάριδες Γεωργιάκοι, Θεοδορωμανώληδες, Μάρκετοι, Ψαρροήλικοι Τσίσκηδες, Βεργῆδες στὴ Πεδιάδα καὶ Σημιάκοι σιὸ Ριζόκαστρο, γίνονται ἐκδικητὲς τῆς τυραννίας.

Τὴ θυσία τοῦ Δασκαλογιάννη ἀκολουθεῖ ἡ θυσία τοῦ ἔθνομάρτυρα Ρήγα τοῦ Φερραίου. Ἀποθνήσκει μὲ τὴ προειδοποίηση στοὺς δημίους του.

— Ἐγὼ ἔσπειρα τὸν σπόρο, ἄλλοι θὰ τὸν θερίσουν».

* *

— Περνᾷ μισὸς περίπου αἰώνας. Στὰ 1814 ἀρχίζει τὴ δράση τῆς ἡ Φιλικῆ ἑταιρία ποὺ εἶχε σκοπὸ νὰ ὀργανώσῃ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Γένους. Ἐπὶ χρόνια χρειάστηκαν στὴν ὀργάνωση νὰ θεμελιώσῃ τὸ ἔργο τῆς, καὶ δὲν εὑρίσκε μόνον ἀντίδραση ἀπὸ τοὺς Τούρκους παρὰ καὶ ἀπὸ τοὺς σοφοὺς Ἕλληνας ποὺ φοβοῦνταν μὴ παρ' αὐτοῦ οὐ καταστροφὴς τὸ Γένος. Στὸ διάστημα τῶν ἐπὶ αὐτῶν χρόνων ἀπὸ τὸ ἕνα ἴσα μὲ τὸ ἄλλο ἄκρο τοῦ τυρανισμένου Γένους ἤσυχα καὶ ἀθόρυβα

προετοιμάζονται όλα κι' ετοιμάζεται ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1821. Στὴ Κρήτη δὲν χρειάζονται ξεχωριστὴ προσπάθεια.

Στὸ βιβλίον του: 'Ἡ «Φιλικὴ ἑταιρεία 1814-21» ὁ Τάκης Καντηλῶρος γράφει: «Στὴ Κρήτη δὲν ἐλήφθη πρόνοια ὀργανώσεως ὑπὸ τῆς Φιλικῆς ἑταιρείας. Ἐπρυτάνευσεν ἡ σκέψις πὼς οἱ Κρήτες, λαὸς φύσει φιλοπόλεμος θὰ ἔδραττον ἀμέσως τὰ ὄπλα, ὡς θὰ ἤκουαν τὴν γενικὴν ἐξέγερσιν. Ἦτο γνωστὸν ἄλλως τε, τὸ ὅτι οἱ Κρήτες ἐπροθυμοποιούντι ὅπου ῥήποτε τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἂν εὐρίσκοντο νὰ μωῦνται». (Τὰ ἴδια βεβαιώνει ὁ Φιλήμων στὸ Α' τόμο τῆς ἱστορίας του).

1200 ἦσαν τὰ ὄπλα ὄλων τῶν Χριστιανῶν τῆς Κρήτης, ὅταν στὰ 1821 ἀναψε ἡ ἐπανάσταση στὴ Μολδοβλαχία, τίποτα ὅμως δὲν ἐμπόδισε τὴ Κρήτη νὰ σηκωθῇ σύσσωμη. Ἐνωμένη στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς μετὰ τὴν μητέρα Ἑλλάδα καὶ τ' ἄλλα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τμήματα τὴ Πελοπόννησο, τὴ Ρούμελη καὶ τὴ Μακεδονία καὶ τὰ νησιά, οἰχεται σ' ὠραίους κοινούς ἀπελευθερωτικούς ἀγῶνες μαζύ των. Τὸ δεῦτερον χρόνο 1822 εἶναι τόση ἡ πίεσις τῆς Κρητικῆς ὀρμῆς: ποῦ ἡ Πύλη νιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθεια τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ τῆς Αἰγύπτου. Καὶ τὸ 1822 κατακλύζεται ἡ Κρήτη μετὰ ἄγρια Αἰγυπτιακὰ σίφη.

— Μὴ μοῦ ζητήσητε στὴ σημερινὴ μέρᾳ νὰ σᾶς ἀπαριθμῶ τοὺς ὀμηρικούς ἀγῶνες τῆς Κρήτης, τοὺς ἡρώ-
σμοὺς καὶ τίς θυσίας της. Σᾶς εἶναι γνωστὲς, φθάνει νὰ σᾶς πῶ, πὼς τὸ 1829, ὀλόκληρος ἡ ὑπαιθρη χώρα τῆς Κρήτης βρισκονταν στὰ χέρια τῶν Χριστιανῶν. Οἱ κατακτηταὶ εἶχαν κλειστῆ στὶς πόλεις. Ἡ Κρήτη μετὰ τοὺς ὠραίους ἀγῶνες της εἶχεν ἀποδειχθῆ ἄξια τῆς ἐλευθερίας της.

Ἄλλ' ὄχι. Ἡ διπλωματία τῆς Εὐρώπης, ποὺ τόσο ἀκαρδὰ δέχτηκε τὴν ἑλληνικὴ ἐξέγερση καὶ τόσο, ἄς ποῦμε μόνον ἀδικαιολόγητα, τὴν πολέμησε ὅταν τὸ 1830 ἀναγκάστηκε, ἀπὸ τοὺς ποταμοὺς τῶν αἱμάτων πούχαν χυθῆ καὶ ἀπὸ τίς κατάκραυγὲς τῶν φωτισμένων τῆς Εὐρώπης πνευμάτων νὰ ὑπογράψῃ μετὰ τὴν Πύλη τὸ πρωτόκολλο τῆς 22 Ἰανουαρίου 1830, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνεγνωρίζονταν ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας κι' ὁ λυτρωμός της ἀπὸ τὸν Τουρκικὸ ζυγὸ. ἀπέκλεισε τὴν Κρήτη.

Ἀπὸ τῆς Μαργαρίτης τοῦ Μυλοποτάμου, ὅπου συνήλθαν ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀδίκην ἀπόφαση τῆς Εὐρώπης οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Κρήτης ὕψωσαν σπαρακτικὴ φωνὴ διαμαρτυρίας κατὰ τῆς ἀδικίας. Δὲν ἀκούστηκε. Τὰ πλοῖα τῆς Εὐρώπης ἐπέβαλαν τὴν εἰρήνη. Ἡ Κρήτη ἐξεχωρήθηκε σὰν νᾶταν τὸ πιδ ἀσήμαντο χάτι στὸν ἀντιβασιλέα τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ Ἀλῆ. Καὶ ἀκούετε: Ὡς ἀποζημίωση γιὰ τὸ στρατὸ ποῦστελε γιὰ τὴν ὑποτα-

γῆ τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Κρήτης καὶ γιὰ τὸ στόλο ποῦχασε
στὸ Ναυαρίνο !!!

Λέγουν, ἡ διπλωματία εἶναι τυφλὴ καὶ ἀκαρδῆ. Κρατήσα-
τε τρανὴ ἀπόδειξη αὐτῆς τῆς ἀληθείας τῆ παραπάνω πράξη της.
Δὲν ξέρω, ἀλλὰ ἀπὸ τὶς πειρὸ μαῦρες σελίδες νομίζω τῆς διπλω-
ματίας εἶναι, μια κι' αὐτὴ. Ἄν θὰ μοῦ πῆτε ὅλα εἶναι σχετι-
κὰ καὶ ὅλα πρέπει νὰ κρίνωται μέσα στὸ πλαίσιο τοῦ καιροῦ
θὰ σᾶς ἀπαντήσω κι' ἐγὼ ὅτι: Μιὰ καὶ ἐνιαία εἶναι ἡ ἔννοια
τῆς δικαιοσύνης καὶ ἡ ἔννοια τῆς ἀξίας τοῦ Ἐλευθέρου ἀνθρώ-
που καὶ τὶς δυὸ αὐτὲς ἔννοιες τίς ἀγνόησε ἔνουνεϊδητα καὶ τῆς
παρεμέρισε ἡ Εὐρώπη στὰ 1830.

Ὅσο ὅμως μεγάλη εἶναι ἡ ἀδικία ποῦ σου γίνεται τόσο
μεγαλύτερο κι' ἀτάραχο πρέπει νὰναι τὸ ἀντίκρουμά σου σ' αὐ-
τήν. Καὶ ἡ Κρήτη τῶξερσ αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὸ ἱερὸ ὕψος τοῦ πολι-
τισμοῦ της καὶ τῶν ἀγῶνων της μὲ ἀκούραστη τὴν πίστη της
στὸ δίκαιο τῶν ἀγῶνων της καὶ στ' ἀδάμαστο καὶ ἀστόμοτο ψυ-
χικὸ τῶν παιδιῶν της θάρρος ἀντίκρουσε τὴ μοῖρα της.

— τὸν ἀντρειωμένο μὴν τὸν κλαῖς. . .

Ὁ Ἐθνικὸς μας ποιητῆς: ΣΟΛΩΜΟΣ.

Ἀγκάλιασε τὴ μεγάλη αὐτὴ στιγμή τῆς ἀδικίας καὶ τοῦ
πόνου γιὰ τὴν Κρήτη τὴν ἀγκάλιασε γιὰ νὰ τῆς δώσῃ μὲ τὴν
πνοή του ὅλη της τὴν ἔννοια. Μὰ τί κρῖμα δὲν μπρόφταξε. Ἐ-
να «Σχεδιάσμα» π' ἄφησε μᾶς δείχνει ὅλο τὸ ὕψος καὶ τὴ δύ-
ναμη τῆς ἐμπνεύσεώς του—φαντάζεται τοὺς Κερκυραίους νὰ
χαίρουνται τὸν ἐρχομὸ τοῦ νέου Βασιληᾶ τῆς Ἑλλάδος τὴν ὥρα
ποῦ περνᾶ ἀπὸ τὸ νησί τους.

Ἐνας γέρος Κρητικὸς στὴ Κέρκυρα δὲν παίρνει μέρος στὴ
χαρὰ τῶν ἄλλων, ἀποσέρνεται σένα ξωκκλήσι καὶ κεῖ μοναχὸς
κλαίει τὴ μοῖρα τῆς Κρήτης του.

Καὶ σχεδιάζει ὁ Σολωμὸς :

Ἡ Κρήτη' λέγει. . . ἡ γῆ ναι τῆς ἀντρείας.

Γιὰ ξαναπέτο, ἀνίλλαλε Ἱερὸ τῆς Ἐκκλησίας

Αἶμα ἄς γένῃ τὸ κρασί^{*} στοῦ γάμου τὸ ποτῆρι.

. Ὡ παλληκάρι, φεύγα.

Πάρε μιὰ φούχτ' ἀπὸ τὴ γῆ τὴ ποθητὴ σου κι' ἔβγα.»

Κι' ἀρχίζουν ἔτσι ἀπ' ἐδῶ οἱ ἀγῶνες τῆς Κρήτης, γιὰ τὴν
Ἐνωσὴ της μὲ τὴ μητέρα Ἑλλάδα, ἀγῶνες ἐπίμονοι καὶ ἀδι-
άκοποι, ἀγῶνες παραδείγματα, γιὰ κείνους ποῦναι γεννημένοι
ἐλεύθεροι, ἀγῶνες ποῦ μόνο ἡ Εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ἀκαρδα
ἐφρόνιζε νὰ ματαιώνη. Καὶ ἐκδηλώνεται ὀλύμπια καὶ συγκι-

νητικά ἀπὸ τὸ 1830, ἴσα με τὴν ἀπελευθέρωση, ἡ ἀλληλεγγύη τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Χωρισμένο πολιτικά μὰ ἐνωμένο ψυχικά, τὸ Ἐλεῦθερο καὶ τὸ ὑπόδουλο Γένος ἀγωνίζεται στήν Κρήτη ὠραίους καὶ εὐγενικοὺς ἐνωτικούς ἀγῶνες, ὀλόκληρα χρόνια. Ἄς τοὺς θυμηθοῦμε σύντομα. Τὰ ἔθνη καὶ οἱ λαοὶ ποὺ θυμοῦνται δὲν ξεγράφονται ποτέ.

Ὑστερα ἀπὸ μιὰ δεκάχρονη κατοχή, τὸ 1841 ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς βρῆκε πῶς ἦταν ἄδωρο δῶρο, γι' αὐτὸν ἡ Κρήτη καὶ τὴν παρατῆ σὶὸν Σουλτάνο, γιὰ νὰ γυρίσῃ στήν κυριαρχία τῶν Φελάχων του. Σ' αὐτοὺς ἦταν ἄγνωστη ἢ τόσον γνωστή γιὰ τοὺς Κρητικούς θεότητα τῆς Λευθεριάς; κι' οἱ θυσιῆς ποὺ σάν κάθε θεότητα ἀξιώνει.

Ὁ Χαιρέτης ἀπὸ τίς Δυτικὲς ἐπαρχίαι καὶ ὁ Βασιλογεώργης ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς ποὺ βρῖσκονται πρόσφυγες στήν Ἑλλάδα, βρῖσκουν τὴν ἀναχώρηση τῶν στρατευμάτων τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ πρόσφορη γιὰ μιὰ Ἐνωτικὴ ἐξέγερση.

Καταρτίζονται σώματα καὶ κατεβαίνουν στήν Κρήτη, ὑψώνουν τὴν ἐπανάστατικὴ σημαία καὶ κηρύσσουν τὴν Ἐνωσὴ τῆς Κρήτης. Τὸ ἐπίσημο κ' ἄτος δὲν ὑποστήριξε τὴν ἐπανάστασιν αὐτὴ, κι' ὕστερα ἀπὸ ἄτυχες συναντήσεις μὲ τὰ στρατεύματα τοῦ Μουσταφᾶ πασσᾶ στὸ Πρόβαρμα τ' Ἀποκορώνου στὸ Βαφὲ καὶ στῆς Βρύσες ἀναγκάζονται νὰ καταφεύγουν ξανά πίσω στήν Ἑλλάδα.

Ἡ πρώτη αὐτὴ ἐπανάστασις ὀνομάστηκε τοῦ Χαιρέτη καὶ τοῦ Βασιλογεώργη ἀπὸ τ' ὄνομα τῶν ἀρχηγῶν. Τὴν ἐπανάστασιν αὐτὴ ἀκολούθησε ἡ ἐπανάστασις τοῦ Μαυρογέννη τὸ 1858. Φρόνιμα ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς συνέστησε στήν Πύλη νὰ παραχωρήσῃ στοὺς ἐπαναστάτας τὰ προνόμια ποὺ ζητοῦσαν καὶ ἡ Πύλη ἱκανοποίησε τὰ περισσότερα ἀπ' ὅσα οἱ ἐπαναστάται ζητοῦσαν.

Κηρύχθηκε ἀνεξίτηρησεία, καταργήθηκαν φόροι βαρεῖς, συνεστήθησαν Δημογεροντίαι ποὺ ἔργο εἶχαν τὴν ἐκδίκαση ὑποθέσεων τοῦ κληρονομικοῦ καὶ οἰκογενειακοῦ δικαίου καὶ δόθηκε καὶ γενικὴ ἀμνηστία πρὸς μεγάλην λύπην τοῦ τότε Πολιτικοῦ Διοικητοῦ Βελῆ Πασσᾶ. Οἱ 5000 ἐπαναστάται ποῦχαν συγκεντρωθῆ στὰ Μπουτσουάρια γύρισαν στὰ σπίτια τους. Ἡσυχᾶσαν. Εἶναι ἕνας λόγος νὰ λέει κανεὶς πῶς ἠσύχασε ποτέ ἡ Κρητικὴ ψυχὴ.

Οἱ κυρίαρχοι ὑπόσχονταν μὰ δὲν κρατοῦσαν τὴν ὑπόσχεσίν τους. Δὲν χωρίζεται κανεὶς εὐκόλα ἀπ' τ' ἀγαπημένα του, κι' ἀγαπημένο γιὰ τοὺς κυρίαρχους ἦταν νὰ τυραννοῦν.

Ὅκτὼ χρόνια πέρασαν μέσα σὲ μιὰ σχετικὴ ἠσυχία. Στὰ 8 αὐτὰ χρόνια συγκεντρώνονται τὰ παράπονα, ἐπουλῶνεται

οί πληγές και συγκρατιέται ή άγανάκτηση, για να ξεσπάση κα, τα ρράκτης στην άνδρείαια και ώμορφη έποποιία τής επανάστασης τοῦ 1866, που δέν την χαρακτηρίζουν πιά ονόματα γιατί ήταν επανάσταση τοῦ Γένους ολόκληρου.

Κηρύσσεται τό Μάη τοῦ 1866 ή επανάσταση. "Η ελεύθε" ρη "Ελληνική γωνιά παρασύρεται από τό στρόβιλλο τοῦ ένθουσιασμοῦ. Δέν άναμετρᾶ τοὺς κινδύνους, γιατί κίνδυνοι δέν υπάρχουν εκεί που διεξάγονται δίκαιοι άγῶνες. Τάσσεται ολόφανερα μέ την "Ιδέα, την υιοθετεῖ και την υποστηρίζει : "Ενοπλη σύσσωμη ή Κρήτη διατυπώνει τοὺς ὄρους της στό Σουλτάνο. Τόν "Ιούλιο ἔρχεται άρνητική απάντηση, στίς 26 Αὐγούστου εκδίδεται ή πρώτη επαναστατική προκήρυξη και καλεῖται ο λαός υπό τά ὄπλα και στίς 21 τοῦ Αὐγούστου Στ' "Ασχύφου, στό Σφακιά, ή Γενική "Επαναστατική Συνέλευση συντάσσει και εγκρίνει σέ ψήφισμα την ΕΝΩΣΗ τής Κρήτης μέ την "Ελλάδα «υπό τό σκήπτρον τής Α. Μ. τοῦ Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α'»

Τήν πραγματοποίηση τής αποφάσεως της αὐτῆς ή Γεν. Συνέλευσις την ανέθεσε στην «πίσιν και την άνδρείααν τοῦ γενναίου λαοῦ τής Κρήτης, εἰς την κραταιάν μεσολάβησιν τῶν προστατίδων και έγχυτηρίων Δυνάμεων και εἰς την Παντοδυναμίαν τοῦ "Υψίστου».

* *
*

Οί Δυνάμεις που στην μεσολάβησή τους συνυπολόγησαν οί Κρητες χαρακτηρίζουν φαντασιοσκοπία την κήρυξη τής "Ενώσεως και εκδηλώνονται φανερά έχθρικές για την επανάσταση. Προσπαθοῦν να ασκήσουν κάθε πίεση στό επίσημο Κράτος και να τό εμποδίσουν να βοηθήση την επανάσταση. Τό Κράτος επιμένει. Τέτοιες ήταν οί πιέσεις και οί απειλές, ποῦλεγες πῶς μέ την επανάσταση τοῦ 1866 παίζονταν ολόκληρη τοῦ "Ελληνισμοῦ ή τύχη. "Η ψυχρή λογική κατεδίκασε ανεπιφύλαχτα την προσπάθεια, μα ή ψυχή τοῦ γένους δέν γελιούνταν. Καί ξεσπάει ή τολμηρότερη επανάσταση τής Κρητικῆς ιστορίας και την παίρνουν στό χέρια τους οί άρχηγοί Κόρακας, Κριάρης, Χ' Μιχάλης, Ζυμπρακάκης, Κορωναῖος, Πετροπουλάκης. Μεγάλα ονόματα και μεταβάλλεται μέ τις διαταγές τους και την ὁρμή τους ο Κρητικός Λαός σέ θεία μάλιστα εκδικήτρι.

Δέν τοὺς τρομάζουν οί συνταγμένοι ὄγκοι τῶν διασήμων στραταρχῶν Μουσταφᾶ Πασσᾶ, "Ομερ Πασᾶ και Ρεσίτ Πασσᾶ. "Επακολουθοῦν θυσιές μεγάλες, ἀλλά θυσιές ὡραίες. "Η

θυσία τοῦ Βαφέ, τὸ Ἀρκάδι, τὸ ὄραϊο Μοναστήρι τοῦ Αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, πού ἀπὸ τότε πού κτίσθηκε, τὰ 1640, κρατοῦσε περὶ φανα καὶ ἀδιατάραχα τὶς παραδόσεις τῆς φυλῆς, μὲ τοὺς χονδρούς του τοίχους καὶ τὶς ἀτελείωτες ἐπάλξεις του, ἄσυλο γυναικοπαίδων καὶ γερόντων, στὶς 8 τοῦ Ν)βρη τοῦ 1866 κυριεύεται καὶ ἡ πένθιμη καὶ δραματικὴ ἐκπόρθησή του, πού σὰς εἶναι γνωστή, φθάνει σὲ ὕψος τὸ δλοκαῦτωμα τοῦ Μεσολογίου.

Προτείνονται στοὺς ἐπαναστάτας μέσες λύσεις, μ' ἀποκρούονται μ' ἀγανάκτηση. Δὲν ἐπαναστάτησαν γι' αὐτές.

— Ἀδικὰ ὁ Γιορτσάκωφ, ὁ Ρῶσσος πρωθυπουργός, ἀδιάφορα ἀπὸ πειρὸ λόγου, προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τ' ἀνακτοβούλια τῆς Εὐρώπης ν' ἀξιῶσιν ἀπὸ τὴν Τουρκία νὰ παρατηθῇ τῶν δικαιωμάτων τῆς ἐπὶ τῆς Νήσου. «Καὶ ἐὰν ἀκόμη—συμβουλεύει—ἐπικρατήσῃ ἡ σιγή ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Κρήτης, θὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπιτευχθῇ τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, εἰς πᾶσαν τὴν ἡπειρωτικὴν Τουρκίαν ἣτις φρίττει ἀκόμη ἐκ τῶν συγκινήσεων τῆς ἐμφανοῦς ταύτης πάλης. Πρέπει λοιπὸν νὰ ζητήσωμεν ἐτέραν λύσιν. Ἐὰν αἱ δυνάμεις ἐπιθυμοῦν νὰ ἐξέλθουν τῆς ὁδοῦ τῶν προσκαίρων καὶ ἐπιπολαίων μέτρων, τὰ ὁποῖα μέχρι τοῦδε οὐδὲν ἄλλο ἐπέφερον ἀποτέλεσμα παρὰ νὰ ἐπιταρύνουν τὸ μέλλον διὰ τῶν δυσχερειῶν τοῦ παρόντος, δὲν βλέπομεν παρὰ μίαν μόνην δυνατὴν διέξοδον. «τὴν προσάρτησιν τῆς νήσου εἰς τὸ Ἑλληνικὸν βασίλειον». Ἡ Κρήτη ὡς ἡ λοιπὴ Ἑλλάς μετέσχεν ἐγκαίρως, ἐνεργῶς τοῦ περὶ Ἀνεξαρτησίας Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Συγκατάβασίς τις, ἡ ὁποία ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδεικνύεται, ὑπῆρξε συγχρόνως καὶ σφαλερὸς ὑπολογισμός, παρεκίνησε τότε τὰ Ἀνακτοβούλια νὰ μὴ ἐνώσουν αὐτὴν μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου. Ἐπανορθοῦντα σήμερον τὸ σφάλμα ἐκεῖνο θέλουσι παγιώσει τὸ ἔργον τῆς εἰρήνης καὶ στερεώσιν τὸν ἐν Ἑλλάδι μοναρχικὸν θεσμόν καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Βασιλέως Γεωργίου. Θὰ καταστείλωσι τοῦλάχιστον πρὸς στιγμὴν τὴν ὁρμὴν τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν μεγάλην Ἰδέαν καὶ θὰ ἀπομακρύνουν μίαν τῶν μᾶλλον ἐπικινδύων ἀφορμῶν συγκρούσεων τὰς ὁποίας αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἐπιθυμοῦν ν' ἀποφύγουν...

— Οἱ φρόνιμες καὶ πλήρεις ἀνθρωπισμοῦ παρατηρήσεις τοῦ Γκορτσάκωφ δὲν ξεπεροῦν τὴ τυφλὴ ἀντίδραση καὶ ἡ Τουρκία πού γνώριζε ἄριστα νὰ ἐκμεταλλεύεται τὶς διχογνωμίας τῶν δυνάμεων, ἐπιδίδει ὕστερα ἀπὸ τρίχρονον ἐξαντλητικὸ ἀγῶμα στὶς 11|12|1868 τελεσίγραφῳ στὸ Ἐλεύθερο Κράτος : Νὰ διαλύσῃ τὰ ἐθελοντικὰ σώματα, ν' ἀποπλίσῃ τὰ πλοῖα «Ἐνωσι, Πανελληνιο καὶ Κρήτη» πού τὰ χαρακτηρίζει πειρατικά.

Στις 28 τοῦ ἰδίου μηνᾶ συνέρχονται στὸ Παρίσι οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων γιὰ νὰ πάρουν τὴν δεμιστική των ἀπόφαση. Ἡ Ἑλλάδα πού τῆς ἐπέτρεψαν νὰ παρακαθήσῃ στὴ διάσκεψη χωρὶς ψήφο ὑποβάλλει μακρὸ ὑπόμνημα μὲ τὸν Πρεσβευτὴ τῆς Ραγκαβῆ. Ὁμολογεῖ πῶς δὲν τῆς εἶναι ἀδιάφορος ὁ Κρητικὸς πόνος καὶ συμβουλεύει :

«...Ἐν τῷ συμφέροντι τῆς εἰρηνικῆς τῶν ἀποστολῆς ὀφείλουν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων νὰ ἀσχοληθοῦν, οὐ μένον περὶ τὰ δίκαια, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἄλλως διατρέχουν τὸν κίνδυνον νὰ σταματήσουν εἰς τὰ ἀποιελέσματα ἀντὶ νὰ ἀναιρέξουν εἰς τὰς αἰτίας τῶν περιπλοκῶν τὰς ὁποίας πρόκειται νὰ συζητήσουν καὶ ἐξομαλύνουν...»

—Ἡ διάσκεψη ἐπίεσε τὴν Ἑλλάδα νὰ δεχθῆ τὸ Τουρκικὸ ταπεινωτικὸ Ὀβλιμᾶτο καὶ τὸ δέχτηκε. Καὶ παίρνει ἔτσι τέλος ἡ ἐπανόρθωσις. Ἄν ἔδεν πέτυχε τὸ σκοπὸ τῆς, ἐπέτυχε νὰ ἐπισύρῃ τὸ θάνασμα τοῦ κόσμου καὶ νὰ τὸν κάμῃ νὰ παραδεχθῆ πῶς ἡ Κρήτη ἦταν καὶ θὰ ἔμενε πάντα ἡ πολεμικὴ ἀκρόπολις τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Σύγχρονος ἱστορικὸς γράφει :

«Οἱ ζημιές πού ἐπέφερε στὴν Τουρκία ἡ τριετής ἐπανόρθωσις τοῦ 1866 ἦσαν ἀνυπολόγιστες. Καὶ τὸ γόητρον τῆς αὐτοκρατορίας μαχομένης ἐπὶ τριετίαν πρὸς ὑποταγὴν μιᾶς νήσου ἐζημιώθη καὶ στρατιωτικαὶ δυνάμεις χάθηκαν καὶ τὸ σπουδαιότερον, οἱ κολοσσιαῖες δαπάνες ποῦνιναν σ' αὐτὰ τὰ τρία χρόνια ἀνοιχτὰς βαθεῖα πληγὴ στὰ οἰκονομικὰ τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους».

—Ὅταν πιάστηκε ὁ ἀρχηγὸς Κριάρης καὶ αἰμόφυρτος σύρθηκε στὸ διοικητὴ τῆς Κρήτης Χουσεῖν, τὸν ρώτησε ὁ Διοικητὴς : Γιατί δὲν προσκύνας Κριάρη ;

—«Δὲν ἤθελα» ἀπάντησε, «ἤθελα νὰ φύγω».

—«Μὲ τὸ Σουλτᾶνο, Κριάρη ἤθελες νὰ πολεμήσῃς ;»

Ἐκεῖνος, πού δὲν εἶχε συνθηκολογήσει ποτέ, τοῦ ἀπάντησε :—Τιμὴ μου τῶρα νὰ πολεμήσω μ' ἓνα Σουλτᾶνο».

—Ὁ πρέσβυς τῆς Τουρκίας στὰς Ἀθήνας Κωστῆς Φωιδῆς πού ἦταν μπροστὰ, σὲν τ' ἄκουσε :

—«Μαρὲ χονδροκέφαλε», τοῦ λέει, «ἔκαμες ἐδὰ τὴν Ἐνωση».

—«Ναῖσκε τὴν Ἐνωση ἤθελα νὰ κάμω μὰ δὲ μοῦ πέρασε αὐτὴ τὴ φορὰ».

Αὐτὴ τὴν ἀπάντησις ἔδωκε ὁ ἀρχηγός. Αὐτὴ ἦτανε κι' ἡ ἀπάντησις τῆς Κρήτης ὅλης.

Ὅτι δὲν πέρασε τότε τῆς Κρήτης, δὲν ἄργησε νὰ τῆς περάσῃ σὲ λίγο.

Ἀκολουθεῖ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1866 ἢ ἐπανάσταση τοῦ 1878. Ἡ Τουρκία εἶχε νικηθῆ ἀπὸ τὴ Ρωσσία ἔξω ἀπὸ τὴν Κων)πολη, Ἡ Κρήτη ἔκρινε πρόσφορη τὴ στιγμή καὶ ἐπαναστάτησε. Κήρυξε πάλι τὴν Ἐνωσιν μετὴν Ἑλλάδα. Τὸ συνέδριο τοῦ Βερολίνου παραδέχτηκε ἐπέκταση τῶν ὁρίων τοῦ Ἐλευθέρου Κράτους ἀλλ' ἀφῆκε καὶ πάλι τὴν Κρήτη κάτω ἀπὸ τὴν Τουρκικὴ Κυριαρχία. Ἡ Κρήτη πὸν δὲν εἶχε ἀκόμη συνέλθει ἀπὸ τὴς πληγῆς ὑπὸ χόρησε. Για πρώτη φορά ὁμως ἐπιτυγχάνει τὸν διορισμὸ Ἑλληνος Διοικητοῦ καὶ διορίζεται ὁ Ἰωάννης Φωτιάδης καὶ ὑπογράφεται ἀπὸ ἀντιπροσώπους τῆς Πύλης καὶ τῶν ἐπαναστατῶν ἡ σύμβαση τῆς Χαλέπας μετὴν ὁποῖαν, κοντὰ σ' ἄλλα προνόμια ἀναγνωρίζεται ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ὡς γλῶσσα τῶν Δικαστηρίων καὶ τῆς Βουλῆς καὶ ἐπιναφέρεται σὲ ἰσχὴ ὁ Ὁργανικὸς Νόμος ποῦχε ἀναγκασθῆ σὶὸ 1867 ἢ Τουρκία νὰ παραδεχθῆ.

Ἀκολουθοῦν 10 χρόνια ἡσυχίας συγκέντρωσης καὶ προσητομασίας γιὰ νὰ ξεσπάσουν ὕστερα ραγδαῖα τὰ γεγονότα.

Στὰς Ἀθήνας εἶχε συστηθῆ μυστικὴ ὁργάνωση «ΕΘΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ» μετὸ σκοποῦς :

Ν' ἀφυπνίσῃ, νὰ συμπλήξῃ, ἀναπτύξῃ καὶ ἐνώσῃ πρὸς ἐνιαίαν κατεύθυνσιν καὶ ἐργασίαν πειθαρχικὴν, τὰς δυνάμεις τὰς ἐν τῷ Ἐλευθέρῳ Κράτει καὶ τοῦ δουλεύοντος Γένους, τὰς δυνάμεις τοῦ ἀπανταχοῦ τῆς γῆς ἐγκατασπαρμένου Ἑλληνισμοῦ, ἐπὶ τῷ θεμελιώδει σκοπῷ ἀκαταπόνητου ἐργασίας πρὸς τὴν διὰ πάσης θυσίας ἀπελευθέρωσιν τῶν δούλων ἀδελφῶν.

Μὲ τοὺς σκοποῦς αὐτοῦς ἡ ἐταιρία εἶχε κατορθώσει νὰ συγκεντρώσῃ γύρω της πολλοὺς καὶ ἱκανοὺς καὶ νὰ ἰδρῶσῃ τμήματα παντοῦ καὶ στὴν Κρήτη.

Τὸ 1896 ἐπαναστατοῦν οἱ Κρηῖτες καὶ πολιορκοῦν τοὺς Τούρκους σὶὸ Βάμο. Προκαλοῦνται ταραχῆς. Οἱ Τουρκικοὶ πληθυσμοὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ προαισθάνονται καταγίδες καὶ κατεβαίνουν στὴς πόλεις. Παρεμβαίνουν οἱ δυνάμεις καὶ ζητοῦν νὰ μεσολαβήσουν γιὰ νὰ λυθοῦν μετὰ διαιτησία τὰ δίκαια ζητήματα τῆς Κρήτης. Καὶ ἀναγκάζεται ἡ Πύλη νὰ ἐπιναφέσῃ σὲ ἰσχὴ τὴν Σύμβαση τῆς Χαλέπας, νὰ δεχθῆ καὶ τὸν διορισμὸ Χριστιανοῦ Διοικητοῦ ἀφοῦ θὰ τὸν ἐγκρίνουν κα' οἱ δυνάμεις νὰ καταρτισθῆ χωροφυλακὴ μετὰ Εὐρωπαίους ἀξιωματικοὺς καὶ νὰ δοθῆ τέλος οἰκονομικὴ καὶ δικαστικὴ ἀνεξαρτησία.

Πρῶτος διοικητὴς διορίζεται ὁ Βέροβιτς. Οἱ Τούρκοι ποῦ ἦσαν συγκεντρωμένοι στὰ Χανιά, βλέπουν καθαρά στὴν ἀπόφαση τῶν Δυνάμεων ἕνα φοβερὸ προμήνυμα τῆς μοίρας των καὶ θέλουν νὰ προλάβουν τὸ κακὸ. Καὶ εἶδαν βέβαια καθαρά. Καὶ ὅσο καθαρά εἶδαν, τόσο ἀδέξια ἐνήργησαν. Στὴς 23 τοῦ

Γεννάριον τοῦ 1897 ὁ Τουρκικὸς ὄχλος τῶν Χανίων ξιγύνεται σὲ σφαγὰς καὶ λεηλασίες. Ἡ Ἑλληνικὴ συνοικία τῶν Χανίων καλεῖται, ἢ φωτιὰ ἀπειλεῖ ὅλη τὴ Χώρα, οἱ Χριστιανοὶ ἀμύνονται ἀπὸ τὰ σπήτια των. Οἱ στόλοι τῶν δυνάμεων φθάνουν στὴν Κρήτη; στὰ Χανιά, γιὰ νὰ σταματήσουν τὴ σφαγὴ καὶ τὴ φωτιὰ. Τὸ ἴδιο καὶ στὸ Ρέθυμνο καὶ στὸ Ἡράκλειο γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὸ ἀρχίνισμα τῶν ἰδίων αἱματηρῶν σκηνῶν καὶ σ' αὐτές. Ὡρα καλὴ: Στὴν ἀναδρῆ ἐπιβουλή τῶν κατακτητῶν ποῦ ἦταν προωρισμένο νὰ εἶναι ἡ στερνὴ, ἡ Ἑλλάδα ἔτρεξε μ' ὄλες τῆς τις δυνάμεις στὴ βοήθεια τῆς Κρήτης. Δίνεται διαταγὴ στὸ στόλο καὶ στὸ στρατό. Στὶς 25 τοῦ Γεννάριον τοῦ 1897 ἀποπλέουν γιὰ τὰ Κρητικὰ νερὰ τὰ ὀπλιταγωγὰ Ὑδρα καὶ Μυκάλῃ, τὸ καταδρομικὸ Ναύαρχος Μιασοῦλης, οἱ ἀτμοδρόμωνες Ἀλφειὸς καὶ Πηνειὸς.

Ἦστερα ἀπὸ 4 ἡμέρας στὶς 29 τοῦ Γεννάριον ξεκινᾷ καὶ ὁ τορπιλικὸς στόλος μὲ ἀρχηγὸ τὸν Πρίγκιπα Γεώργιο. Τὴν πρώτη τοῦ Φλεβάρη ἀποβιβάζεται στὸ Κελυμπάρη ὁ Τ. Βάσσος μὲ δύο τάγματα πεζικοῦ, ἓνα τάγμα μηχανικοῦ, ἓνα λόχο εὐζώνων καὶ μία πυροβολαρχία. Μαζὺ ἄλλα πλοῖα μετέφεραν πολεμοφόδια στὸ Ρέθυμνο καὶ στὸ Ἡράκλειο καὶ ἐδελοντὲς ποῦ σι' ἄκουσμα τῆς ἐξεγέρσεως σπεύδουν ἀθρόοι καὶ κατατάσσονται ἀπ' ὄλο τὸν ἐλεύθερο καὶ ὑπόδουλο Ἑλληνισμό.

Ὁ Βάσσος μὲ τὴν ἀποβίβαση ἐκδίδει τὴν ἱστορικὴν προκήρυξίν του: «Πῶς καταλαμβάνει τὴν νῆσον ἐξ ὀνόματος τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων». Θύελλα ἱεροῦ ἐθνουσιασμοῦ καταλαμβάνει τὸ Ἑλληνικὸ Γένος. Οἱ Τοῦρκοι πολιορκοῦνται στὶς πόλεις καὶ στὰ μεγάλα ἐπαρχιακὰ κέντρα. Καὶ ἐκδίδεται τὸ ψήφισμα τῆς Χαλέπας στὶς 25)1)97.

«Ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Πατρίδος, κηρύσσομεν τὴν Ἐνωσιν καὶ καλοῦμεν τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων νὰ παραλάβῃ τὴν νῆσον ὡς μέρος ἀναπόσπαστον τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ κράτους καὶ τὸ σύνθημα: «ΕΝΩΣΙΣ ἢ ΘΑΝΑΤΟΣ».

Κατάπληχτες οἱ Δυνάμεις δὲν θέλουν νὰ πιστέψουν τὸ θάρρος μὲ τὸ ὁποῖον τὸ ἐλεύθερον, στρατιωτικὰ ἀνέτοιμο Ἑλληνικὸν Κράτος, προκάλεσε τὴν Τουρκικὴν αὐτοκρατορία. Χαρακτηρίζουν ληστρικὴ ἐπιδρομὴ τὴν κάθοδον τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου καὶ τὴν ἀποβίβαση τοῦ Βάσσου καὶ βεβαίως σωστὸ πῶς ἔπρεπε νὰ ἐμποδισθῇ ἡ κατάληψις τῶν Χανίων καὶ τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Κρήτης, καὶ βομβαρδίζουσι μὲ τὸν στόλον τους τὶς 9)2)97 τοὺς ἐπαναστάτας τοὺς συγκεντρωμένους στὸ Ἀκρωτήρι καὶ δηλώνουν στὴν Ἑλλάδα πῶς δὲν τῆς ἐπιτρέπουν νὰ στείλῃ ἄλλο στρατό, καὶ σπεύδουσι νὰ διατάξουν μικτὴ κατοχὴ τῆς

Κρήτης. Στὰ Χανιά υψώνεται ἡ Γαλλικὴ σημαία, στὸ Ρέθυμνο ἡ Ρωσικὴ καὶ στὸ Κάστρο ἡ Ἀγγλική. Κηρύσσουν σ' ἀποκλεισμό τὴν Κρήτη καὶ καλοῦν τοὺς ἐπαναστάτες νὰ καταθέσουν τὰ ὄπλα.

Τοὺς προσφέρουν τὴν Ἀυτονομία μὲ ἡγεμόνα τὸ Δευτερότοκο παιδί τοῦ Βασιλῆα. Τὴν ἀρνοῦνται, δὲν τοὺς τρομάζει ὁ ἀποκλεισμός κι' ἡ πείνα. Ἐπιμένουν στὴν Ἐνωσιν, μὰ ἡ λύση αὐτὴ δὲν συμφέρει στὴν Εὐρώπη, γιατί λέγει «θὰ παραβιάζονταν ἡ ἀρχὴ τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας καὶ θὰ προκαλοῦνταν περιπλοκές. Ἦθελε ἀνοιχθῆ ἡ βάρσθρο ἐχθροπραξιῶν ἐντὸς τοῦ ὁποίου θὰ παρασύρονταν ὄχι μόνον οἱ ἀντίπαλοι λοιοὶ τῶν Βαλκανίων, ἀλλὰ κι' ἄλλοι πειὸ μακρύτερα».

Αὐτὰ ἔγραφε ὁ Ἄνοιώ.

Ἡ ἀκαρδὴ στάση τῶν Δυνάμεων στὶς δίκαιες ἐπιδιώξεις τῆς Κρήτης μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἐκδηλώθηκε ἔδωσε θάρρος στὴν Τουρκία καὶ τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1897, ἐκήρυξε αὐτὴ τὸν πόλεμο στὴν Ἑλλάδα, ὅσορ' ἀπὸ τὴ περήφανη ἀπόρριψιν ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος τοῦ οὐλτιμάτου, ποὺ τῆς ἔστειλε.

* *

ic

Οἱ ἱστορικοὶ ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1897, ὅλοι καταδικάζουν τὴν στάση τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Ἑλλ. Κράτους ἀπέναντι στὴν Κοιτικὴ ἐξέγερσιν. Ἀνέτοιμη στρατιωτικὰ ἡ Ἑλλάδα, ἀπροστάτευτη ἀπὸ τὴ ξένη διπλωματία, δὲν ὄφειλε νὰ προκαλέσῃ μὲ τὸν στόλο τῆς καὶ τὸ στρατό τῆς τὴν Τουρκικὴν Ἀυτοκρατορίαν. Ἔτσι εἶπαι. Αὐτὴ εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ φρονίμου. Ἡ ἱστορία ὅμως δὲν γράφεται πάντοτε μὲ ὅ,τι ὑπάρχει ἡ λογικὴ. Ἐνα πρᾶγμα ποὺ εἶπαι σήμερᾳ φρόνιμο φαίνεται τόσο ἀνόητο μὲ τὸ καιρὸ καὶ τ' ἀντίθετα ὅ,τι φαίνεται ἀνόητο καὶ καταστρεπτικὸ σήμερᾳ εἶναι ἡ πειὸ μεγάλη φρονιμάδα τῆς αὔριου. Κι' αὐτὸ συμβαίνει στὴν περίπτωσίν μας. Καὶ καλὰ γίνηκε τότε ὅ,τι γίνηκε. Ἡ Ἑλλάδα ἔχασε τὸν πόλεμο, ἐκέρδησε ὅμως κατὰ ἄλλο πολυτιμώτερο : «τὴν ἀντίληψιν τῆς ΚΑΤΑΝΤΙΑΣ τῆς ἀπὸ τὶς ἐσωτερικὰς τῆς διαίρέσεις». Τὴν ἐπομένῃ τῆς συνθηκολόγησιν ἀρχίζει ἀκριβῶς καθὼς θὰ δοῦμε τὸ ἀνέβασμά τῆς. Ἡ νέα τῆς ζωντανὴ σταδιοδρομία, στὶς μεγάλαις τῶν πεπρωμένων τῆς στρατες, μὲ τὴ φωτεινὴ τῆς δράσιν καὶ τοὺς μεγαλόπρεπους μειωρισμούς τῆς ποὺ διέψευσεν καὶ κατέπληξεν καὶ ποὺ ὑπόσχονταν, ἀρχισε ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ἐπομένῃ τῆς συμφροῶς τῆς.

Ἡ αἰτιχὴ ἐκβίασιν τοῦ πολέμου τοῦ 1897 δὲν ἀπελπίζει τοὺς Κρήτες. Τοὺς ἀναγκάζει νὰ περιμένουν εὐθετότερη ἐπο-

χή γιά τήν ΕΝΩΣΗ τους μέ τήν Μητέρα. Έτσι, ἀποφασίζει ἡ Ἐπαναστατική Συνέλευση, στίς Ἀρχάναις καί στό Μεσιδόνη καί στί Ἀκρωτήρη ἀργότερα, ὑπό τόν Σφακιανάκη νά παραδεχτῆ τίς προτάσεις προσωρινοῦ Αὐτονομοῦ πολιτεύματος καί τόν Ἰούλιο τοῦ 1898 καταρίζεται τὸ Ἐκτελεστικὸ πού θά ἀνελάμβανε τὴ Διοίκηση τοῦ Νησιοῦ ἕως οὔτου κανονισθῆ ὀριστικὰ τὸ πολίτευμα. Μὰ δὲν προφθάνει νά ἐγκατασταθῇ τὸ Ἐκτελεστικὸ ἀπὸ τίς Δυνάμεις στὰ διάφορα μεγάλα κέντρα καί νά ἀναλάβῃ τὴ διαχείριση τῶν φορολογιακῶν γραφείων καὶ ἐκδηλώνονται οἱ τελευταῖοι σφαδασμοὶ τοῦ Κατακτητῆ,

Στίς 25]8]98 ἀγγλικὸ ἄγημα θέλησε νά ἐγκαταστήσῃ στό Ἡράκλειο, τὸ Ἐκτελεστικὸ καὶ ἐμποδίστηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἀκολουθεῖ ἄγρια σύγκρουση, λεηλατεῖται ἡ πόλη, τὸ Ἀγγλικὸ προξενεῖο, φονεύεται ὁ Ἀγγλὸς πρόξενος Καλοκαιρινός καὶ ὅλα αὐτὰ μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ τακτικοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ καί μέ τὴ συνδρομὴ του. Πάν ἀπὸ 300 Χριστιανοὶ ἐσκοτώθηκαν Ἰοχυρὸς Ἀγγλικὸς στόλος μέ τὸν ναύαρχον Νοέλ καταφθάνει στό Ἡράκλειο, ἀποβιβάζει ἀγήματα, καταλαμβάνει τὴ Πόλη, συλλαμβάνει καὶ ἀπαγχονίζει Τούρκους ἰσάριθμους πρὸς τοὺς 17 Ἀγγλοῦ. πού σκοτώθηκαν καὶ τάσσει μικρὴ προθεσμίαν στόν Τουρκικὸ στρατὸ γιά νά ἐγκαταλείψῃ τὴν Πόλην καὶ ἐπειδὴ δὲν τὴν ἐγκατέλειψε τὸν διώχνει. Τὸ ἴδιο ἔγινε μέ τὸν Τουρκικὸ στρατὸ καί στό Ρέθυμνο καί στὰ Χανιά. Τὸ Νοέμβριον τοῦ 1898 δὲν ὑπῆρχε πιά Τουρκικὸς στρατὸς στήν Κρήτη.

Καὶ συμπληρώνεται ἔτσι ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Κρήτης ἀπὸ τὸν Τουρκικὸ ζυγὸ καί περνοῦν ἔτσι τέλος 229 χρόνων βάσανα καί στεφανώνονται 229 χρόνων σκληροὶ ἀγῶνες γιά τὴν Ἐλευθερίαν καί πραγματοποιοῦνται ἄλλων τόσων χρόνων χουσέδες ἐλπίδες.

Οἱ Δυνάμεις διορίζουν τότε τὸν πρίγκηπα Γεώργιον Ὑπατον Ἀρμοστὴν τῆς Κρήτης καί στίς 9 τοῦ Δεκέμβριον τοῦ 1898 ἀποβιβάζεται στὴ Σούδα καὶ ἀναλαμβάνει μέσα στό γενικὸ παραλήρημα τῆς χαρᾶς καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ. — Ἀρραβῶνας τῆς Μάννας στήν Κόρη — τὴ Διοίκηση τῆς Κρήτης. Ζήσαμε ὅλοι τίς ἀλησμόνητες αὐτὲς ἡμέρες καὶ ὅλοι μας αἰσθανθήκαμε τὴν περηφάνειαν τῆς Νίκης. Τὸν ἄνεμο τῆς ἠττίας καὶ τῆς ντροπῆς τὸν μύρωσαν καὶ τὸν βαλοσάμωσαν οἱ χαρὲς τῆς κόρης Μιὰ τυπικὴ πράξι χρειάζονταν ἀκόμα. Ὅλα μαρτυροῦσαν πῶς σύντομη θά ἦταν ἡ ἡμέρα καὶ γιά τὴν πλήρωση τοῦ τύπου.

Ὅμως πέρασαν 14 ὀλόκληρα χρόνια γιά νά πραγματοποιηθῇ καὶ ὁ τύπος. Ἐπρεπε ἰώρα τὸ καρσὶ τῆς ΕΝΩΣΗΣ νά περάσῃ ἀπειραχτὸ ἀπὸ τίς συμπληγάδες πέτρες τῶν φιλοδοξίων καὶ τῶν βλέψεων καὶ τῶν συμφερόντων, ἐχθρῶν καὶ φίλων γιά

νά πλεύση ἐλεύθερα κι' ἀνεμπόδιστα στὸ ἑλληνικὸ λιμάνι καὶ νά πάρῃ ἢ Κρήτη τὴ θέση της στὴν ἀγκαλιὰ τῆς Μάννας. Οἱ ἀγῶνες ὁμως γιὰ τὴν Ἑνωσὴ ἀπὸ τὸ 1898 κι' ἔδῶ εἶναι ἀγῶνες ποὺ διεξάγονται στὰ διπλωματικὰ πεδία. Καὶ δὲν εἶναι εὐκολώτεροι καὶ οὔτε μικρότερης σημασίας.

*
**

Οἱ χαρὲς ἀπὸ τὴν εὐτυχημένη τροπὴ τῶν ἐπιδιώξεων τῆς Κρήτης δὲν ἦσαν πλήρεις. Ἀπὸ τὴν σειρὰν τῶν ὀνείρων τοῦ Γένους ἐμεινάν ἀπραγματοποίητα τὰ πειρὰ χουσαῖ του.

Ἡ Κρήτη τ' ἀξεκούραστο νησί ποὺ ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ὡς σωματὰ παρετήρησε ἱστορικὸς μας, κ' ἡ σχολὴ τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ποὺ καθὼς εἶδαμε ἀντορεία κι' ἀπόκοτα ξεπρόβαλε πάντοτε πρώτη στὰ μεγάλα ἱστορικὰ ξεκινήματα τῆς φυλῆς, γίνεται καὶ τώρα πάλι τὸ δεξιὸ χέρι τῆς Μάννας ποὺ βαρσιὰ ἐννοιῶσε τὴ ντροπὴ τῆς ἡτίας καὶ βαθεῖα καὶ ἀπόκοτα βάλθηκε νὰ τὴν ξεπλύνη.

Στέκεται ἀποφασιστικὰ στὸ πλευρὸ της: Καὶ παίρνει ἡ Κρήτη τὸ θάρρος της τὴ καρδιά της καὶ τὸ τουφέκι της καὶ τὰ μεταφέρῃ σιὸς ἀλύτρωτους ἀδελφοῦ.

Καὶ τραγουδεῖ ὁ ποιητὴς :

Τ' ἀμαθες Ἀρετοῦσα μου τὰ φοβερὰ μαντάτα
Πάλι τῆς Κρήτης πολεμοῦν γεράματα καὶ νειάτα

Πάλι τραγοῦδι θλιβερὸ κι' αἱματηρὸς ἡμέρες
καὶ στῶν παιδιῶν ταν τὸ πλευρὸ, σκοτώνονται πατέρες.

Ὅπως πρὶν στὰ Μπουτσουνάρια, δὲν βροντοῦν τὰ παλληκάρια,

Τώρα στὴ Μακεδονία στῆς Ἡλείρου τὰ βουνά

Στήνουν τροπαια τρανά.

Εἰς τὰ χόματα ἄλλης γῆς, τάφους Κρητικῶν ἀνοίγουν

Ἐκεῖ πέρα ποὺ σφαγεῖς, σ' αἵματα τὰ βρέφη πνίγουν.

Καὶ προσθέτει ἡ Κρήτη δοξασμένους ἀτραγοῦδιστες ἀκόμη σελίδες Μακεδονικῶν ἀγῶνων στὴν ἱστορία τοῦ ἔθνους.

*
**

Τὸ 1908 οἱ Νεότουρκοι κηρύσσουν τὸ Σύνταγμα καὶ καλοῦν τοὺς λαοὺς ποὺ ζοῦν στὰ σύνορά τους σὲ μιὰ συνεργασία

Παύει στη Μακεδονία ὁ ἀγῶνας τῶν ὄπλων ἀλλ' ἀνοιχτό καὶ ἄγρυπνο κρατιέται ἐκεῖ πάνω τὸ Μάτι τῆς Ἑλλάδας. Δὲν ἀργεῖ νὰ νοιώσῃ καὶ τὸ ἐπίσημο κράτος, ὅπως τὸ εἶχε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νοιώσει ὁ Πατριάρχης Ἰωαννῆμ καὶ ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ δὲν πέρασαν ἀπὸ τὴ Μακεδονία παρὰ καὶ ποὺ ἔδρασαν ἐκεῖ, πῶς ἡ Τουρκικὴ μεταπολίτευση ἐσήμανε τὴν ἀπαρχὴ μιᾶς νέας βαρύτερης ὑποδοῦλωσης.

Δὲν εἶχαν περάσει οἱ ἐνθουσιασμοὶ τῶν πρώτων ἑβδομάδων καὶ οἱ Νεότουρκοὶ ἀρχισαν νὰ διακηρύττουν καὶ νὰ θεωροῦν Τουρκικὴ ἐπαρχία τὴν Κρήτη ποὺ ἔπρεπε νὰ πάρῃ μέρος στὶς Τουρκικὰς ἐκλογὰς καὶ νὰ στείλῃ βουλευτὲς στὴ Τουρκικὴ Βουλὴ.

Στὰ 1906, ἡ Κρήτη ἐν ᾧ ἐμάχετο ἀποφασιστικὰ στὴ Μακεδονία κηρύσσει τὴν Ἐνωσὴ τῆς. Τὸ καθεστὼς τῆς ἀρμοστικῆς ἦταν μιὰ προσωρινὴ κατάστασις, ἦταν γιὰ 3 χρόνια καὶ εἶχαν περάσει πολὺ περισσότερα. Οἱ δυνάμεις ἀποφασιστικὰ δὴ δῶνουν πῶς θὰ χτυπήσουν κάθε ἀνταρσία. Τὴν ἀγανάκτηση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ στὴν ἀδίκην παρέμβαση, τὴν δίνει τὸ θούριο τοῦ Σουρῆ ;

*
* *

«Πέτα Κρήτη ξανά, στὰ βουνά, στὰ βουνά.

»Μονιασμένη οὖν πρῶτα, μ' ἓνα πόθο κοινὸ

»Πέτα Κρήτη καυμένη, στὸ βουνό, στὸ βουνό.

»Τ' ἔσαι χρόνια περνοῦσις σκυφτὴ στὴ Τουρκιά

»τώρα σκόρβα δική της σὲ θέλει ἡ Φραγκιά

»τώρα πιά δὲν πολεύεις μὲ βορβόρους δεσπότης,

»καὶ μ' ἐχθροὺς ἄλλοφύλους,

»τώρα σήκω καὶ κτύπα, σταυροφόρους, ἰππότης ὁμοδόξους καὶ φίλους,

»Κι' ἄς ἔλθουν καράβια μὲ ναυάρχους ἄβροῦς

»κι' ἐκκλησίαις ἄς γκρεμίσουν κι' ἄς σωριάσουν σταυροὺς

»καὶ γαλαξιαὶς σημαίαις νὰ πατήσουν καὶ στέμματα,

»καὶ νὰ πλύνουνε χέρια κρηνοδάκτυλα μ' αἵματα.

Καιρὸς εἶναι καὶ πάλι μὲς στὸν φαῦλο καιρὸ

»νὰ πηδήσῃ τὸ Γένος σὲ Ζαλόγγου χαρὸ.

»Κυματίσετε πάλι λάβαρά μας παληά,
»και παληῶν πολεμάρχων ἀσημένια μαλλιά.

»Στὸ βουνὸ κάθε νέο και παληὸ παλληκάρι
κι' ἂν χλωρὸ μέε στη Κρήτη δὲν ἀφήσουν χορτάρι
»Θὰ φωνάξουν λαοὶ κι' ἱστορίας μνημεῖα
»για σὰς νέα τιμὴ και γι' αὐτοὺς ἀτιμεία»

* *

Οἱ Δυνάμεις ἀναγκάζονται ἀπὸ τὰ πράγματα στὸ τέλος νὰ ἱκανοποιήσουν μερικὲς ἀξιώσεις τῶν Κρητῶν. Δέχονται ν' ἀνακληθοῦν οἱ ξένοι ὀργανωταὶ τῆς χωροφυλακῆς και ν' ἀποσύρουν ἀπὸ τὴ Κρήτη τὰ στρατεύματά τους και Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ νὰ κατεβοῦν και νὰ ὀργανώσουν τὴν Κρητικὴ πολιτοφυλακὴ, ποὺ θὰ παίρνει στὰ χέρια τῆς τὴν τάξη. Γίνονται ὅλ' αὐτὰ και γίνεται ἔτσι καινούργιο ἀποφασιστικὸ βῆμα πρὸς τὴν τελικὴ λύση.

Πέρασαν ἔτσι 2 χρόνια. Στὸ μεταξύ ἡ Αὐστρία καταλαμβάνει στὶς 5 τοῦ Ὀκτώβρη 1908, δυὸ μῆνες ὕστερα ἀπὸ τὸ Τουρκικὸ Σύνταγμα τὴ Βοσνία και τὴν Ἑρζεγοβίνη. Πρωτῆτερα στὶς 22 Σεπτέμβρη εἶχε κηρύξει και ἡ Βουλγαρία μὲ τὴν βοήθεια τῆς Ρωσσίας τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς. Κατὰ τῆς Βουλγαρίας και τῆς Αὐστρίας τίποτε δὲν μποροῦν οἱ Νεότουρκοι. Ἄγχιος ὅμως ξεσπᾷ ἀνθελληνικὸς διωγμὸς κατὰ τοῦ ὑποδούλου Γένους. Στὸν Πατριάρχη ποὺ τόλμησε νὰ διαμαρτυρηθῆ γιὰ τὶς παρανομίες και τοὺς διωγμοὺς, ὁ Μέγας Βεζύρης λέγει :

— «Δὲν ἤσυχάζετε, δὲν παύετε νὰ εἰσάγετε ὄπλα στὴ Μακεδονία. Θὰ συνεννοηθοῦμε μὲ τοὺς Βουλγάρους και θὰ σὰς σπάσωμε τὸ κεφάλι».

— «Δὲν εἶμαι συνηθισμένος σὲ τέτοια γλῶσσα ἐξοχώατε, τοῦ ἀπαντᾷ ὁ Ἐθνάρχης» και τὸν ἀφήνει

* *

Στὸ πείσμα τῆς ἀστοχῆς καθὼς ἀπεδείχθηε, Νεοτουρκικῆς πολιτικῆς, ἡ Κρήτη τῆς 24 τοῦ Σεπτέμβρη τοῦ 1908 καταργεῖ τὸ καθεστὼς τῆς Ἀρμοστείας, κηρύσσει τὴν Ἐνωσὴ και ὑψώνεται στὸ Φιρκά ἡ Ἕλληνικὴ σημαία. Ξεσπᾷ ἀγριώτερος ὁ διωγμὸς τῶν ὑποδούλων, ὀνάλογη και ἡ ἀγανάκτηση τῶν ἔλευθέρων. Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος δηλώνει στὸν πρεσβευτὴ τῆς Ἀγγλίας :

— «Ἡ θέσις τῆς Ἑλληνικῆς δυναστείας ἀπέναντι τοῦ λαοῦ γίνεται ἀφόρητη. Ἄν δὲν πραγματοποιηθῇ ἡ Ἐνωσις τῆς Κρήτης, προτιμῶ νὰ παραιτηθῶ.

Οἱ Δυνάμεις ἀδιαφοροῦν, ἡ Τουρκία θρασύτερη ἀπὸ μέρα σὲ μέρα ἀπειλεῖ τὴν Ἑλλάδα καὶ τελικὰ ζητᾷ τηλεγραφικῶς ἀπ' αὐτὴ νὰ ἀποκηρύξῃ τὴν ἔνωσιν καὶ νὰ δηλώσῃ πὼς δὲν ἔχει καμμιά ἀξίωσιν νὰ ἐνωθῇ ἡ Κρήτη μὲ τὸ Βασίλειον. Τὸ ἐπίσημον κράτος ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ. Στις 5 Αὐγούστου 1909 διεθνῆς στόλος καταπλέει στὰ Χανιά καταλαμβάνει τὸ Φιρκᾶ καὶ ἀποκόπτει τὸ κοντάρι τῆς Ἑλληνικῆς σημαίας. Ἄντ'ι νὰ τὴν ὑποστείλῃ... Ἡ Κρήτη ἐννοίωσε βαθειὰ τὴ προσβολή, καὶ τὴν προσβολή καὶ τὸν πόνον τῆς τὸν ἐννοίωσε μαζύ τῆς καὶ ὅλος ὁ Ἑλληνισμός.

*
**

Στὴ πράξι αὐτῇ τῶν ΔΥΝΑΤΩΝ καὶ στὶς ἀπειλὰς τῶν Νεοτούρκων νὰ ποῦμε— «Στὶς φωνὰς αὐτὰς τοῦ Αὐτοκρατοῦ», ἀπαντᾷ ἡ Ἑλλὰς περήφανα καὶ ἀποφασιστικὰ στὶς 15 Αὐγούστου 1909 μὲ τὴν ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΓΟΥΔΙ.

«Τὴν ἐλυπήθηκε τῆς ἀγάπης ὁ Θεός...
»καὶ ξανά κυβερνημένη κι' ἀλαφρή...
»καὶ μὴ ἔχοντας πὸ κάτου ἄλλο σκαλί
νὰ κατακυλίσῃ πὸ βαθιὸ
»στοῦ κακοῦ τῆ σκάλα
»γιὰ τ' ἀνέβασμα ξανά πού τὴ καλεῖ...
»Ἀρχίζει νὰ νοιώθει νὰ τῆς φυτρώουν
». . . . Ὡ χερὰ
». . . . Τὰ φτερά
» Τὰ φτερά τὰ πρωτινὰ τῆς τὰ μεγάλα».

Καὶ περνοῦν ἔτσι τρία χρόνια ἐντατικῆς ἐθνικῆς ἀνασυγκροτήσεως. Ἡ ἰταμὴ γλῶσσα τῶν γειτόνων ἔπρεπε νὰ περιορισθῇ καὶ χερσίζονταν γι' αὐτὸ συγκέντρωσις καὶ πειθαρχία.

*
**

Τὸν Νοέμβρη τοῦ 1911 ἀσίγαστη ἡ Κρήτη ζήτησε νὰ στείλῃ βουλευτὰς στὴ βουλή, ἐπεμβαίνουσι αἱ Δυνάμεις καὶ τοὺς συλλαμβάνουσι. Ἡ ἐπιμονὴ κέρθηκε ἀκαιρὴ καὶ ἀστοχὴ.

Στις 12 τοῦ Μάρτη 1912 προκηρύσσονται νέες ἐκλογές στὴν Ἑλλάδα τὴν ἴδια ἡμέρα προκηρύσσει καὶ ἡ Κρήτη δικές της καὶ ἐκλέγονται 69 Βουλευταί.

Ἡ Βουλὴ πρόκειται νὰ συνέλθῃ στίς 19 τοῦ Μάη. Στέλνεται ἀπὸ τὴν Κρήτη στίς 26)3 πενταμελὴς ἐπιτροπὴ γινὶ νὰ συστήσῃ τὴν ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ παρακαθῆσουν στὴ Βουλὴ καὶ οἱ βουλευταὶ Κρήτης.

Ὁ λαὸς καὶ ὁ τύπος τῆς πρωτεύουσος ἐπιτίθενται κατὰ τοῦ κυβερνήτου. Ὁ κυβερνήτης μὲ τὴν ἀδάμαστη θέληση καὶ τὸ καθάριο μᾶτι ἀδιεφορεῖ στίς κραυγὰς τοῦ φθινοῦ πατριωτισμοῦ καὶ ἀποφασιστικὰ δηλώνει:

— Δὲν θὰ δεχθῶ προξικόπημα πὺν θὰ μ' ΕΦΕΡΝΕ Α-ΚΑΙΡΑ ΣΕ ΡΗΕΙ ΜΕ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ, δὲν μπορῶ νὰ θυσιάσω τὰ κεκτημένα διὰ τῆς σπουδῆς. Ἡ Κρήτη πρέπει νὰ νοιώσῃ πῶς ἂν ἐπιμεῖνθ θὰ βρεθῆ ἀντιμέτωπη μὲ τὴ Τουρκία μὲ τὰς Δυνάμεις καὶ μὲ τὸ ἐπίσημο κράτος.

Οἱ Κρητὲς ὅμως βουλευταὶ ἐπιμένουν. Ἀγγλικὸ καταδρομικὸ συλλαμβάνει 19 πὺν ταξείδευιν γινὰ νὰ παρακαθῆσουν στὴ Βουλὴ πὺν θὰ συνεδρίαζε στίς 19 τοῦ Μάη. Ἐκεῖνοι πὺν ἀπὸ τοῦ Βουλευτὰς μπόρεσαν νὰ εἰσάσουν στὰς Ἀθήνας ἐπιχειροῦν νὰ μποῦν στὴ Βουλὴ διὰ τῆς βίας καὶ ἐμποδίζονται ἀποφασιστικὰ ἀπὸ στρατιωτικὴ δύναμη.

Ἡ στάση τοῦ κυβερνήτη πὺν τὴν ὑπαγόρευαν ἀνώτερα Ἐθνικὰ συμφέροντα χαρακτηρίζεται ἀνθεθνικῆ καὶ τὴν ἔκταση τῆς τυφλῆς ἀνιπολίτευσης τὴ δίνει τὸ δίσταχο τοῦ Σουρῆ :

— «Κατηγοροῦν τὸν Κρητικὸ καὶ λένε μὲ κακία
Πῶς τοῦρθε κι' ἔγιν' ἔλληνας σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία. —»

Γινὰ νὰ προληφθοῦν τὰ ἐπεισόδια, οἱ ἐργασίαι τῆς Βουλῆς ἀναβάλλονται γινὰ τὴ 1 8)βρίου 1912.

— Τὴν ὥρα πὺν γινόνταν αὐτὰ στὸ ἐπίσημο κράτος, ἡ Βουλγαρία καὶ Σερβία ἐμισόραξαν τὰ Ἐθνοπαίικα τῆς Τουρκίας ἐδάφῃ. Ἀλλὰ γινὰ νὰ πετύχῃ τὸ ἐγχείρημα χροσιάζονταν τὰ ἑλληνικὰ καράβια καὶ χροσιάζονταν καὶ ἀφορμῆ. Καὶ προτείνει ἡ Βουλγαρία στὸν πρεσβευτὴ μας νὰ συμμετάσῃ καὶ ἡ Ἑλλάδα στὸ ἐγχείρημα καὶ νὰ δοθῆ ἡ ἀφορμὴ μὲ τὴν παραδοχὴ τῶν βουλευτῶν τῆς Κρήτης στὴν Ἑλληνικὴ Βουλὴ.

» Ἀφήνεται καθὼς σωστὰ παρατηρεῖ σύγχρονος ἱστορικός μας, μιὰ μακρόχρονη πτωχόδοση καὶ εἰχεται ἡ Ἑλλάδα μὲ θάρρος στυὺς νέους δρομοὺς τῆς Βαλκανικῆς πραγματικότη-
τας». Γι' ἀντάλλαγμα γινὰ τὴ συμμετοχὴ προτείνεται ἡ Ἐνωσῃ

τῆς Κρήτης. Νὰ δεχθῆ ἡ Ἑλλάδα τοὺς βουλευτὰς καὶ νὰ κη-
ρῦξῃ τὴν Ἐνωσιν.

— «Δὲ θὰ προκαλέσω τὴν Τουρκία μὲ τὸ Κρητικὸ ζήτη-
μα, ἀπαντᾷ ξεκάθαρα ὁ Κυβερνήτης. Τὸ νησί οὐσιαστικὰ εἶ-
ναι ἐλεύθερο καὶ δὲν θέλω νὰ τὸ κάμω ἀντικείμενο συζητή-
σεων καὶ ἀνταλλαγμάτων μὲ τὴ Βουλγαρία. Ἡ Ἐνωσιν θὰ γί-
νῃ αὐτόματα».

Ἀνταλλάσσονται σκέψεις ἐπὶ 4 μῆνες μεταξὺ τῆς Ἑλλά-
δος, τῆς Σερβίας καὶ Βουλγαρίας.

Στέλνεται ὁ σημερινὸς Κυβερνήτης κ. Ι. Μεταξᾶς στὴ
Σόφια καὶ μὲ τὸ Φίτσεφ τὸ Βούλγαροἐπιτελάρχῃ στίς 17)9)1912
ὑπογράφεται ἡ Ἑλληνο-Βουλγαρικὴ στρατιωτικὴ συμμαχία καὶ
τίθεται ἄρθ. 6.

— «Ἄν ἡ Ἑλλάδα δεχομένη τοὺς Κρήτας βουλευτὰς ὑπο-
στῆ ἐπίθεσιν ἀπὸ μέρους τῆς Τουρκίας, ἡ Βουλγαρία θὰ τὴν
βοηθήσῃ δι' ὄλων τῆς τῶν δυνάμεων».

— Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ἐκείνη τὸ ζήτημα τῆς Κρήτης καὶ τυ-
πικὰ καὶ οὐσιαστικὰ εἶχε τερματισθῆ. Ὑστερον ἀπὸ τὴ συμμα-
χία αὐτή, ἡ Σερβία καὶ ἡ Βουλγαρία ἐπιστρατεύονται. Ἡ
Τουρκία ἔνα φοβᾶται : μὴ τῆς κλειστῆ ἢ θάλασσα γιὰ νὰ μπο-
ρῆ νὰ μεταφέρῃ στρατεύματα ἀπὸ τὴν Ἀσία. Καὶ τὸ κλείσιμο
μόνον ἡ Ἑλλάδα θὰ τὸ μποροῦσε. Πρέπει νὰ τὴν κρατήσῃ
μακρὰ ἀπὸ κάθε συνεργασία. Καὶ ἡ περὶ φανῆ μὰ καθυστε-
ρημένη πιά Τουρκικὴ πολιτικὴ μὲ τὸ στόμα τοῦ Κιαμὴλ Πασ-
σᾶ προτείνει στὴν Ἑλλάδα νὰ τῆς παραχωρήσῃ τὴ Κρήτη καὶ
νὰ μείνῃ οὐδέτερον.

Δὲν ἦταν καιρὸς γιὰ τέτοια παιγνίδια.

«Ἡ ὥρα τῶν πονηρῶν τεχνασμάτων εἶχε περάσῃ». Στίς
30 τοῦ Σεβρη 1912 ἔγινε ἡ πρότασις αὐτὴ στὴν Ἑλληνικὴ Κυ-
βέρνησιν.

Τὴν ἐπομένη, τὴν 1 τοῦ Ὀκτώβρη τοῦ 1912 ὁ Βενιζέλος
συγκαλεῖ τὴν Ἑλληνικὴν Βουλὴν, δέχεται τοὺς ἀνυπόμονους
Κρητικούς καὶ προβαίνει στίς ἐξῆς δηλώσεις μέσα σὲ μιὰ ἀτμό-
σφαιρα ἔθνικοῦ ὀργισμοῦ.

— «Τέσσαρα Χριστιανικὰ Κράτη τῆς Ἰλλυρικῆς χερσονή-
σου ἠρώθησαν γιὰ νὰ ἀποσπάσουν ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ
τοὺς τυραννομένους ὁμοεθνεῖς των. Ἡ Κρήτη ἀποτελεῖ ἀπὸ
τῆς στιγμῆς αὐτῆς ἀναπόσπαστο καὶ ἀδιαίρετον μέρος τοῦ
Ἑλληνικοῦ Βασιλείου».

— «Πολλοὶ σκεπάζουν τὰ πρόσωπά των καὶ κλαίουں μὲ
λυγμούς. Πόσων ἑκατονταετηρίδων προσδοκίαι καὶ πόσες
ἡρώτικες θυσιῆς ἔπρεπε νὰ γίνονιν γιὰ νὰ ζήσουν τὴ στιγμὴ ἐκείνη».

Στις 4)10)1912 στέλνεται τὸ τηλεσίγραφο τῶν συμμάχων πρὸς τὴν Τουρκία. Τὴν ἴδια μέρα τὸ ἀπόγευμα στὸ Φάληρο ὁ Βισηληᾶς Γεώργιος καὶ τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο ὑψώνουν στὸν Ἀβέρωφ τὸ σῆμα τοῦ Ναυάρχου. Καὶ ἐξαποστέλλεται ἀπὸ τὸ Κυβερνήτη στὴν Ἑλληνικὴ νεότητα τὸ Σπαρασιάνικο :

— «Ἡ Πατρίδα δὲν σᾶς ζητᾷ νὰ ἀποθάνετε μόνο, ἀλλὰ ὀφείλετε καὶ νὰ νικήσετε».

Τὴν ἐπομένη 5 τοῦ Ὀκτώβρη ἄρχισε ἡ προέλαση. Ὁ Κρητικὸς Ἀγὼς τοῦ Ριζιμιοῦ Χαρακιοῦ, δίχως χιόνια, δίχως κρούσβαλλα παίρνει τὴ θέση του στὴ πρώτη γραμμὴ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκδίκησης καὶ φέρνει στὶς σκλαβωμένες χώρες τὴν Ἥπειρο, τὴ Μακεδονία τὴ Θράκη καὶ τὰ Νησιά μαζὺ μὲ τὴ λευθεριά των καὶ τὸ μήνυμα τῆς Ἐνωσης.

*
*
*

Ὑστερα ἀπὸ τοὺς θριάμβους τοῦ 1912 τὴ 1 τοῦ Δεκέμβρη τοῦ 1913 ὁ Βασιληᾶς καὶ τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο μὲ τὸ στόλο μας κατεβαίνουν στὴ Κρήτη καὶ στὸ Φιρκᾶ ἀπ' ὅπου εἶχε κατεβαστῆ τόσο ἄτοπα ἡ Ἑλληνικὴ σημαία ὑψώνεται ξανά

«Λευτεριά πὺν δίχως λέξι
μπρὸς σὲ τάφους πρόχωρεῖς
ἔξερεις ποιοὶ σοῦ τῶχουν' πλέξει
τὸ στεφάνι πὺν φορεῖς ;

Ἐσὺ γέννημα καὶ θρόμμα
τῆς μεγάλης γῆς εὐμούσου
ἔσὺ ξέρεις πόσο αἶμα
ἔχει θάνει τοὺς βαιμούς σου.

Ἐρεῖ ἡ Λευτεριά ποιοὶ τῆς ἔχουν πλέξει τὸ στεφάνι πὺν φορεῖ σήμερα.

Ἐρεῖ πῶς δὲν τὴν ΖΗΤΙΑΝΕΨΕ ἡ Κρήτη, ἀλλὰ πῶς τὴν ΚΑΤΕΚΤΗΣΕ μὲ πολὺ αἶμα.

*
*
*

Καὶ περνοῦν ἔτσι τέλος οἱ ἐνωτικοὶ ἀγῶνες τῆς Κορήτης
μας. Ἀγῶνες παραδείγματα καθὼς εἶπα, ἀγῶνες ποὺ θὰ διδά-
σκουν αἰῶνια στοὺς λαοὺς καὶ στὸν ἄνθρωπο, πὼς δὲν ἔρχε-
ται στὸν κόσμο γιὰ ν' ἀνέχεται παρὰ γιὰ νὰ ἀντιστέκεται, νὰ
ἀμύνεται, νὰ τιθασεύῃ καὶ νὰ νικᾷ, κι' ἀκόμα πὼς ἡ Λευτεριά
δὲν ζητιανεύεται μὲ λέξεις παρὰ πὼς ἀποχιᾶται μὲ αἷμα.

ΤΕΛΟΣ

